

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

**Кваліфікаційна робота
Формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в
умовах розвитку Нової української школи**

**Formation of the student body by means of interactive technologies in the
conditions of the development of the New Ukrainian School**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності 011 Освітні, педагогічні
науки освітньо-професійної програми
Педагогіка середньої освіти
Герасимова Олена Романівна
Науковий керівник: к. пед. н., ст. викл.
Стрельбицька Світлана Михайлівна
Рецензент: к. пед. н., ст. викл.
Сторож Вікторія Василівна

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту
протокол №__ від «__» _____ 2022 року
В. о. завідувача кафедри
_____ Неля КУЗНЄЦОВА

Захищено на засіданні ЕК
протокол №__ від «__» _____ 2022 року
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)
Голова ЕК
_____ Сергій ІВАННІКОВ

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі здійснено аналіз основних теоретичних підходів визначення поняття про учнівський колектив у науковій літературі, досліджено стадії, фактори та шляхи формування учнівського колективу закладу загальної середньої освіти, визначено місце та роль педагогіки співробітництва та засобів інтерактивних технологій у формуванні учнівського колективу. Розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Ключові слова: учнівський колектив, засоби інтерактивних технологій, педагогіка співробітництва, Нова українська школа.

SUMMARY

In the qualification work, an analysis of the main theoretical approaches to defining the concept of the student body in the scientific literature was carried out, the stages, factors and ways of formation of the student body of a general secondary education institution were investigated, the place and role of the pedagogy of cooperation and means of interactive technologies in the formation of the student body were determined. Methodical recommendations have been developed for teachers regarding the formation of the student body by means of interactive technologies in the conditions of the development of the New Ukrainian School.

Key words: student body, means of interactive technologies, pedagogy of cooperation, New Ukrainian school.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	7
1.1. Основні теоретичні підходи поняття про учнівський колектив у науковій літературі.....	7
1.2. Стадії, фактори та шляхи формування учнівського колективу закладу загальної середньої освіти.....	12
1.3. Педагогіка співробітництва як важлива складова формування учнівського колективу в умовах розвитку нової української школи.....	20
1.4. Засоби інтерактивних технологій навчання та виховання при формуванні учнівського колективу закладу загальної середньої освіти.....	26
Висновок до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	33
2.1. Методичне забезпечення та організація проблеми дослідження.....	40
2.2. Організація та проведення наукового дослідження.....	41
Висновок до розділу 2.....	42
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	43
3.1. Аналіз одержаних результатів формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.....	44
3.2. Методичні рекомендації для вчителів щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.....	48
Висновки до розділу 3.....	59

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	70

Вступ

Актуальність теми дослідження. Соціальна спільнота, група, колектив є одними з основних феноменів, що вивчаються в соціології, політології, соціальній психології, соціальній роботі, педагогіці та інших соціогуманітарних дисциплін.

Така увага з боку учених до цієї проблематики пояснюється тим, що розвиток суспільства багато в чому визначається рівнем розвитку його макро- та мікроструктурних компонентів, якими є колектив. Глибоке розуміння тенденцій, закономірностей та законів розвитку численного розмаїття соціальних груп є одним із основних факторів, що визначають ефективність функціонування як окремих трудових колективів, організацій та установ, так і розвитку суспільства як складної соціальної освіти.

Одним із видів колективу є учнівський колектив, становлення якого починається з моменту формування класу. Колектив учнів – форма життєдіяльності та спілкування дітей у школі. Правильно сформований учнівський колектив – це така група, міжособистісні стосунки у якій спеціально побудовані педагогом із виховною метою.

Взаємодіючи з дітьми, педагог пристосовується до них, підключає кожного до активної діяльності, що виховує. Показником того, що колектив дійсно сформувався, може бути те, що діти з бажанням та активністю займаються спільною працею, беруть участь у змаганнях, проводять разом позаурочний час та ін.

Дослідження літератури з зазначеної проблематики доводить, що різним аспектам її вивчення займалися І. Бех, Л. Бреулі, В. Видмеер, З. Друзь, Н. Зеленкова, Л. Кацинська, Л. Кондрашова, О. Лаврентьєва, С. Нестеренко, Т. Ньютома та ін.. Зокрема, у роботах Т. Ньютома зазначається, що шляхом міжособистісного соціального порівняння можна визначити сформованість колективу та наскільки схожі його учасники. Водночас, дослідники В. Видмеер, Л. Бреулі, А. Керрон стверджують, що сформованість колективу це рухливий процес, у цієї групи присутня загальна єдина мета, до якої вони рухаються та при

досягненні мети кожен член групи відчуває емоційне задоволення [10]. В свою чергу, автори К. Боллен та Р. Хоул вважали, що групу чи клас можна розглядати сформованим, коли кожен член групи почувається комфортно, вільно спілкується та взаємодіє з усіма членами колективу [49].

Відтак, істотна частина життя здобувача освіти протікає у шкільному колективі, що впливає на свідомість його та моральний та творчий розвиток. На сформованість самого учнівського колективу найкраще впливає спільна діяльність класу, урочна та позаурочна. Зазначимо, що успішність здобувача освіти у навчанні, формування його як особистості багато в чому залежать від того, як складаються його відносини з однолітками, у якому колективі (класі) відбувається його особистісне становлення та здійснюється навчальна діяльність.

Об'єкт дослідження – учнівський колектив закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Мета дослідження. Теоретично визначити та емпірично дослідити роль та місце засобів інтерактивних технологій на формування учнівського колективу в умовах розвитку Нової української школи.

Завдання дослідження:

1. Розкрити основні теоретичні підходи поняття про учнівський колектив, стадії, фактори та шляхи його формування.

2. Визначити роль та місце педагогіки співробітництва та засобів інтерактивних технологій навчання та виховання при формуванні учнівського колективу базової середньої школи.

3. Емпірично дослідити стан формування учнівського колективу базової середньої школи засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

4. Розробити методичні рекомендації для вчителів щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Методи дослідження: аналіз психолого-педагогічної літератури; методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», методика Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі», методика Т. Лірі (ДМС), яка призначена для вивчення стилю та структури міжособистісних відносин та їх особливостей.

База емпіричного дослідження. Олександрівський заклад загальної середньої освіти Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області.

Теоретична значущість обумовлена спробою визначити поняття «колектив», «учнівський колектив», розкрито стадії, фактори та шляхи його формування, роль та місце педагогіки співробітництва та засобів інтерактивних технологій навчання та виховання при формуванні учнівського колективу базової середньої школи та засоби його формування також вплив інтерактивних технологій.

Практична значущість кваліфікаційної роботи полягає в розробці методичних рекомендацій для вчителів щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Апробація результатів дослідження. Герасимова О. Р. Інтерактивні технології формування учнівського колективу. Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми та перспективи розвитку : Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 травня 2022р.) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2022. С. 238-232.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми пунктів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

1.1. Основні теоретичні підходи поняття про учнівський колектив у науковій літературі

Загальноприйнятою метою у світовій теорії і практиці гуманістичного виховання був і залишається ідеал всебічно і гармонійно розвинутої особистості, який іде з глибини століть [16].

Процес формування особистості щільно пов'язаний із системою колективної згуртованості. Слово колектив походить від латинського colligo, що в перекладі означає «об'єдную», а латинське collectivus – збирати, об'єднувати. Таким чином, поняття колективу передбачає об'єднання людей, існування між ними певних взаємозв'язків і відносин. Як зазначав І. Зайченко у своїй праці, багатовікова історія людства доводить, що в колективі забезпечується розвиток багатьох людських якостей. В колективі людина черпає знання, набирається мудрості, навичок поведінки в суспільстві, кращих способів праці, формує моральні та естетичні ідеали, розвиває мову тощо [16].

Вивчаючи наукову літературу був підмічений цікавий факт, що механічна праця учнів продуктивніша в умовах класу, гуртка, колективу за умов спільних зусиль, атмосфери класної дисципліни. Проте, в спільній праці інформується якість праці і час її виконання. Це є ґрунтовна риса будьякої колективної роботи, яка часто веде громадянство до консерватизму або обскурантизму. Проти цього один засіб боротьби – виховання твердих, міцних характерів.

Щодо творчої праці, то вона найкраще проводиться індивідуально, на самоті, коли дитина краще може сконцентрувати свої думки, дати вільний вираз своїм творчим змаганням. Отже, якщо ми дійсно прагнемо виховати всебічно й гармонійно розвинену особистість, то, в першу чергу, повинні пам'ятати висновок, що якщо педагогіка хоче виховати людину в усіх відношеннях, то вона

повинна перша пізнати її також в усіх відношеннях [8].

Таким чином, мова йде про те, що в центрі уваги повинна перебувати дитина з її природними здібностями, задатками, нахилами, талантами, потребами, а отже, виховання повинно мати цілком індивідуальний характер; його засоби, методи, форми, мусять відповідати природним індивідуальним фізичним і духовним можливостям кожної окремо взятої дитини. При цьому колектив відіграє лише роль засобу виховання, а не мети, як це було в системі виховання колишніх часів. Тому виховуючи підростаюче покоління в колективі, через колектив, засобами колективу, ми чітко повинні знати його роль, місце, значення, можливості, позитивні моменти і недоліки, взявши на озброєння, звичайно все те цінне й корисне, що може дати колектив для виховання особистості дитини [16].

Проаналізувавши деяких сучасних авторів, ми можемо зазначити, що виховний вплив колективу на особистість здобувача освіти буде ефективним за умови розумного поєднання педагогічного керівництва зі створенням умов для прояву учнями самостійності, ініціативи, розкриття творчого потенціалу [37].

Також, колективом ще можна назвати групу людей, які об'єднані суспільнозначущими цілями, спільними ціннісними орієнтаціями, сумісною діяльністю, спілкуванням та взаємною відповідальністю. Також ми можемо розділити колектив на такі види: постійні, тимчасові, ситуативні (для виконання локальних справ), первинні (члени яких знаходяться в постійному спілкуванні, об'єднанні), вторинні (обмежені або відсутні міжособистісні контакти), одновікові, різновікові [1].

Варто зауважити, що характеристикою учнівського колективу є особлива внутрішньо колективна атмосфера, психологічний клімат, відносини між членами колективу. Особливо важливі згуртованість, яка характеризує взаєморозуміння, захищеність, «почуття ліктя», причетність до колективу тощо. У добре організованих колективах виявляються взаємодопомога, доброзичливість і безкорисливість, здорова критика та самокритика, змагання [15].

Аналіз наукових праць свідчить про те, що інтерес до тлумачення

колективу, його функцій та етапів розвитку значно зріс з боку багатьох суспільних наук. Філософія досліджує колектив як соціальну спільність людей у його ролі до становлення особистості; закономірності та тенденції співвідношення особистого і суспільного інтересу та їх облік в управлінні розвитку суспільства. Соціальна психологія цікавиться закономірностями формування колективу, взаєминами у колективі, стосунками особистості і колективу на психологічному рівні, структурою системи особистісних зв'язків. Соціологія вивчає колектив як соціальну систему в цілому, і як систему менш ціннісну, відносно системи більш високого ступеня організації, тобто суспільства. Юриспруденція розглядає колектив з позиції різновиду соціальних груп, що формують мотиви та умови відступу від усталених норм суспільного життя. Як зазначила дослідниця О. Гладун, що педагогіку цікавлять проблематика створення саме учнівського колективу та використання його можливостей у розвитку особистості [10].

В свою чергу, вчений А. Швейцер стверджував, що формування особистості передбачає не тільки рівень розвитку соціальних властивостей людини, а й виховання цінності, що виражає «ідеал людини, який у будь-яких умовах зберігає справжню людяність» [1].

Відтак, зазначимо, що особистість являє собою складову будь-якого сформованого колективу. Характер взаємовідносин особистості та колективу, повністю залежить від навколишнього соціального середовища, в якому розвивається колектив.

На шляху формування згуртованого учнівського колективу важливим було застосування індивідуального підходу до особистості, врахування індивідуальних психологічних якостей кожного здобувача освіти, творче використання педагогічних ідей видатних науковців, практиків з метою впровадження результатів у сучасних закладах загальної середньої освіти [24].

Згідно концепції Нової української школи, основною метою якої є створення школи, де приємно навчатися, де діти отримують не лише знання, а й уміють їх застосовувати в житті, визначають головне завдання закладу загальної

середньої освіти – формування творчої, активної особистості, всебічно розвиненої людини. Саме учнівський колектив сприяє її розвитку, зумовлює готовність до реального життя, до активної позиції в суспільстві, до гармонійного співіснування [37].

Зазвичай, всі здобувачі освіти об'єднуються в єдиний учнівський колектив, його організація та функціонування якого має надзвичайно важливе педагогічне значення. Але, безпосереднього переходу від учнівського колективу до кожного окремого учня, не буває. Такий перехід опосередковується за допомогою первинних колективів у вигляді навчальних груп, гуртків тощо.

Науковими дослідженнями виділені три найбільш поширені моделі розвитку відносин між особистістю та колективом:

- особистість підкоряється колективу (конформізм);
- особистість і колектив знаходяться в оптимальних відносинах (гармонія);
- особистість підкоряє собі колектив (нонконформізм).

У дружньому, згуртованому колективі система відносин визначається розумним поєднанням особистих і суспільних інтересів, умінням підпорядковувати особисте суспільному. Така система формує ясну та упевнену позицію кожного члена колективу, який знає свої обов'язки, що долає суб'єктивні і об'єктивні перешкоди. Саме в учнівському колективі між підлітками утворюється велика мережа міжособистісних зв'язків і відносин [44].

В умовах сьогодення, потреби сучасного життя, диктують нові втілення та розуміння в освітній процес. І саме вчитель, класний керівник повинні спрямувати свою роботу на розвиток творчої особистості здобувача освіти, що сьогодні є актуальним для сучасної молоді. Порозуміння між учителем і учнем – важлива складова в роботі класного керівника щодо створення оптимального простору життєтворчості учня в умовах реалізації принципу дитиноцентризму Нової української школи [25].

Водночас, сьогодні пріоритетними завданнями в контексті створення інноваційного освітнього простору Нової української школи є педагогіка партнерства як основа формування учнівського колективу. Зауважимо, що сутність педагогіки партнерства полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, у забезпеченні її права на вибір, на власну гідність, на повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою її бажає бачити вчитель. Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз наукової літератури показав відсутність однозначної точки зору стосовно визначення сутності поняття «учнівський колектив» [4].

Проте, погоджуючись з деякими ученими, учнівський колектив визначаємо, як групу учнів, об'єднану загальною соціально значимою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, має органи самоврядування, відрізняється морально-психологічною єдністю, поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності.

1.2. Стадії, фактори та шляхи формування учнівського колективу закладу загальної середньої освіти

Осмислення минулого свідчить, що у вихованні не можна допускати крайнощів: культивувати лише колективізм чи, навпаки, лише розвиток індивідуальності на шкоду колективістичним якостям особистості. Для зрілої уяви про виховання найбільшою мірою притаманні гармонія особистого і колективного [33].

Зауважимо, що єдиний учнівський колектив, що становить співдружність учителів та учнів, утверджує спілкування, за якого проявляється безумовна рівність, навіть найменшого, передбачає право кожного на повагу, довіру, взаємну вимогливість як неодмінну умову їх плідного співробітництва.

В свою чергу можемо зазначити, що формування особистості здобувача освіти в колективі відбувається за допомогою: навчальної роботи; позакласних заходів; трудової діяльності; культурно-просвітної та суспільно-соціальної

роботи. Аналіз наукової літератури підтверджує, що для повністю сформованого колективу характерні такі риси: постійна бадьорість; дружнє єднання всіх членів; почуття власної гідності; мотивація до впорядкованої дії; відчуття захищеності; емоційна стриманість [24].

Виходячи з цього, у дієвому колективі можна визначити такі характеристики міжособистісних зв'язків як: наявність загальної мети або завдань, реалізація яких дозволяє задовольнити значущі індивідуальні навчально-виховні потреби та інтереси учнів; регулярні і тривалі контакти вічна-віч, на мінімальній дистанції, без посередників; участь у загальній системі розподілу функцій і ролей у класному колективі, що припускає по-різному виражену взаємозалежність учнів, що виявляється як у кінцевому результаті спільної активності, так і в його процесі; розподіл загальних норм і правил поведіння в учнівському колективі, що сприяє консолідації внутрішньокolleктивної активності і координації дій стосовно учнівського середовища; наявність стабільних емоційних відносин [24].

Сучасна теорія розвитку колективу є своєрідним провідником для класного керівника, який працює зі здобувачами освіти та поділяється на декілька стадій. Відтак першою стадією є створення колективу учнів, а саме: знайомство класного керівника з дітьми, що переходить у систематичне, глибоке вивчення їх, далі ознайомлення здобувачів освіти з єдиними вимогами, правилами внутрішнього порядку та режимом дня закладу загальної середньої освіти, використання вправ, ігрових елементів (заохочення, змагання) для закріплення цих вимог та формування органів самоврядування: обрання старости класу, призначення чи обрання активістів на всі посади; вироблення в обраних активістів початкових організаторських навичок: інструктування їх про функції, методики їх виконання. Зазначимо, що на цій стадії педагог є єдиним виразником громадських вимог. Водночас, здобувачі освіти вимоги до себе здебільшого ще не усвідомлюють. Проте серед них виділяються й найактивніші. Наприкінці цієї стадії відбувається створення певного авторитету активістів серед учнів класу.

В свою чергу, на другій стадії теорії розвитку учнівського колективу можна виділити поширення впливу активу на весь колектив. Активна частина не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам ставить їх перед ними, керуючись своїми поняттями про те, що приносить користь, а що шкоду інтересам цього колективу. Наголосимо, що якщо активісти правильно розуміють потреби колективу, то вони стають надійними помічниками педагога.

Наступною стадією при формуванні учнівського колективу відзначимо вирішальний вплив громадської думки, більшості. На цій стадії відбувається усвідомлення громадської думки в колективі всіма здобувачами освіти, активізація кожної особистості, розвиток у неї внутрішніх стимулів свідомого ставлення до навчання, поведінки, праці та інших шкільних обов'язків.

Останньою стадією визначаємо – самовиховання. Завдяки міцно засвоєному колективному досвіду кожен здобувач освіти сам висуває до себе певні вимоги. Виконання моральних норм стає його потребою, процес виховання переходить у процес самовиховання [3].

Також, наголосимо, що міжособові взаємини в колективі, як показують дослідження, мають багаторівневу структуру, яку ми відобразили у вигляді графа логічної структури (див. рис. 1.1.).

Рівні міжособових взаємин в колективі

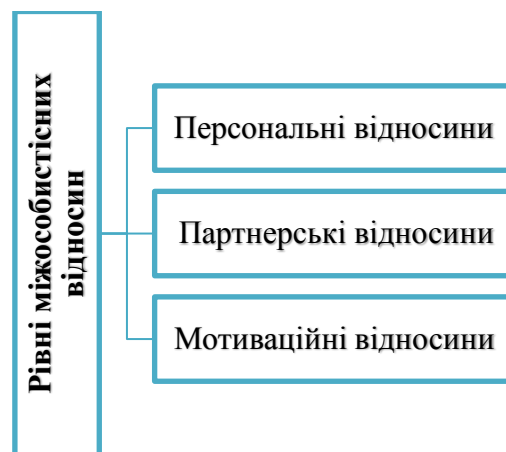

Рис. 1.1. Рівні міжособових взаємин в колективі

Більш детально, ми можемо визначити, що на першому рівні утворюється сукупність міжособових відносин безпосередньої залежності (персональних відносин). Вони проявляються в емоційній привабливості чи антипатичній спільності, трудності чи легкості контактів, збігові чи незбігові смаків, більшій чи меншій навіюваності. Тоді як на другому рівні утворюється сукупність міжособових відносин, які опосередковані змістом колективної діяльності і цінностями колективу (партнерські відносини). На третьому рівні взаємини між членами колективу виявляються як взаємини між учасниками спільної діяльності – товаришами по навчанню, спорту, праці, відпочинку. Третій рівень утворює систему зв'язків, які виражають ставлення до предмет колективної діяльності (мотиваційні відношення): мотиви, цілі колективної діяльності, ставлення до об'єкта діяльності [3].

Зауважимо, що у педагогічній праці більшості учених, колективом називають об'єднання вихованців, якому властивий цілий ряд важливих ознак, а саме: загальна соціально значуща мета, яка обов'язково повинна збігатися з суспільними цілями, не суперечити панівній ідеології, конституції і законам держави; спільна суспільно-корисна діяльність, яка складає основний зміст його життя; тенденція постійного збагачення життєдіяльності колективу й розширення діапазону суспільно-корисних справ, поглиблення змісту окремих видів діяльності; організована структура; діяльність органів самоврядування; наявність у відносинах між членами колективу певної морально-психологічної єдності; динамізм; згуртований колектив не стоїть на місці, і його життя перебуває в процесі постійного розвитку, весь час збагачується та ускладнюється життя колективу, підвищується рівень суспільної активності його членів. Що стосується шляхів згуртування колективу, до них учені відносять: спільна колективна діяльність; постановка перспектив; створення традицій; самоврядування [1].

Також, можна визначити, що для згуртованості учнівського колективу дуже важливо спільна участь здобувачів освіти в підготовці, проведенні, групових заходів. Колективні емоційні вболівання за громадську діяльність

учнів, сприяють формуванню колективу, зближують між собою. Для високорозвиненого колективу характерна наявність згуртованості, єдності, близькості поглядів, оцінок і позицій членів групи по відношенню до інших учнів. Результатом є позитивний психологічний клімат, доброзичливий фон взаєностосунків, співпереживання, співчуття один до одного, висока результативність в навчанні, взаємодопомога, вміння вирішувати самостійно і толерантно проблемні питання групи. Ефективним засобом формування учнівського колективу є позакласна робота. Важлива роль у вихованні здобувачів освіти, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвиткові творчих здібностей належить спеціально організованій виховній роботі у позанавчальний час. Її зміст визначається загальним змістом виховання учнівської молоді, який передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання [39].

Отже, аналізуючи сучасних авторів, можна зазначити, що виховний колектив відзначається різноманітністю видів, форм суспільно корисної праці та спілкування. Його сутність реалізується в різних напрямках. Отож, економічний напрям виховного колективу передбачає залучення дитини до економічних відносин, активну участь в них, ознайомлення її з економічними проблемами. Це забезпечує виховання колективізму, творчого ставлення до праці. В свою чергу, політичний напрям означає залучення дітей до шкільного самоуправління, політичних кампаній (перепису населення, підготовки до свят, фестивалів), участі у громадському житті. Також, соціальний напрям є виявом турботи про розвиток, побутові умови дитини, у її свідомість закладаються прагнення до соціальної справедливості, гуманізму, ініціативності, відповідальності, зближення колективних і власних інтересів. Дуже важливим, є моральний напрям, який передбачає розуміння моралі як суспільного явища, її усвідомлення як відповідальності перед іншими людьми, самим собою, колективом. Аналіз стосунків у колективі переконує в необхідності чесної, добросовісної праці, формує основи моральності. Ще один із напрямів, громадсько-ціннісний – переконує, що колектив – це ідейна, ціннісно-

орієнтована єдність людей, для яких організаційна структура є засобом досягнення спільних цілей. В культурно-естетичному напрямі виявляється вільне спілкуванні дітей, що забезпечує їх новими враженнями, знаннями, сприяє підвищенню естетичного рівня їх повсякденних стосунків, естетичної організації всього життя. Художня творчість у колективі є засобом змістовного використання вільного часу, розвитку дітей. Відмітимо, що в юридичному напрямі зазначено свідчення, що взаємини в колективі торкаються та правового аспекту життя. Усвідомлення дитиною мотивів моральних та аморальних вчинків, правова освіта, поєднана з практичним засвоєнням дітьми прав та обов'язків – важливий чинник формування правосвідомості. Не менш важливий психологічний напрям визначає, що колектив – організоване соціальне середовище. Цілеспрямованість його діяльності породжує здоровий моральний клімат, мажорний тон у відносинах, добровільну участь у спільних справах, відчуття потреби у колективному спілкуванні, психологічній сумісності з товаришами. В свою чергу, організаційний напрям свідчить про інтуїтивне прагнення дітей до об'єднання в певній організації. Педагогічно організована діяльність колективу ставить здобувачів освіти у ділові стосунки керівництва й підлеглості, взаємовимогливості та взаємодопомоги. Одним із важливих, ми можемо зазначити індивідуально-особистісний напрям, який враховує можливість тимчасового відокремлення учня від колективу, можливість оглянутися навколо, зазирнути в себе, осмислити свої взаємини з оточуючими. Це сприяє самосвідомості, формуванню внутрішнього морального світу особистості. Педагогічний напрям реалізується через врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти, формування суспільно-цінної сутності особистості й яскравої індивідуальності [8].

Як зазначається в концепції Нової української школи, метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору

та самореалізації, трудової діяльності та громадської активності [38]. Формула Нової української школи визначає декілька ключових компетентностей. Для означеної проблематики важливим є саме, соціальна та громадянська компетентності. Адже саме вони передбачають усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім'ї, на роботі. Уміння працювати з іншими на результат, попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття [25].

Як зазначали більшість вчених, сформований учнівський колектив допомагає виховувати здобувачів освіти, виявляє у них позитивні якості особистості, дружелюбність, відповідальність, активність, співпереживання, чуйність. Сформований колектив може постояти за кожного свого члена, направити, допомогти, знайти вихід із будь-якої складної ситуації. Перед класним керівником стоїть серйозне завдання, залучити до колективу якнайбільше здобувачів освіти через спільну діяльність, враховуючи всі потреби, вікові особливості та індивідуальні якості кожного учня. Щоб підібрати необхідні методики та вправи для формування дружнього колективу, педагог зобов'язаний провести діагностику, яка покаже рівень розвитку колективу та індивідуальні характеристики кожної окремої дитини [9].

Також, якщо говорити про сформованість учнівського колективу, треба розуміти, що й колектив педагогів теж має бути сформований. Від того наскільки добре сформований педагогічний колектив залежить і атмосфера у закладі загальної середньої освіти, від цього залежить функціонування колективу здобувачів освіти, оскільки вчителі будуть переслідувати загальну мету та вимоги будуть одні, а учням не доведеться підлаштовуватись під кожного педагога окремо. Головною рисою такого колективу є зацікавленість кожного педагога в успіхах кожного здобувача освіти та класу, та звичайно, власними успіхами. На якому рівні розвинений колектив говорять такі чинники: його швидкість виконання завдань, доручень, чи всі учасники беруть участь у виконання завдань, наскільки вони позитивно та уважно ставляться один до

одного, чи допомагають, чи поважно ставляться до думки кожного в групі.

Контент-аналіз наукової літератури показав, що існують такі рівні розвитку учнівського колективу: високий, середній та низький. Більш детальний опис цих рівнів ми відобразили у таблиці (див. табл. 1.1.)

Таблиця. 1.1.

Рівні розвитку учнівського колективу

Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
<ul style="list-style-type: none"> – учні свідомо рухаються до загальних цілей, обирають та визнають авторитет лідерів, розподіляють сфери відповідальності та усвідомлено виконують свої функції; – у класі спостерігається сприятлива емоційна атмосфера, стиль відносин – демократичний; – діти задоволені життєдіяльністю класу; – всім класом організують та беруть участь у різноманітних заходах; – прагнуть весь свій вільний час проводити з однокласниками; – як правило конфліктів не спостерігається, або вони набувають вигляду дружньої суперечки, атмосфера доброзичлива 	<ul style="list-style-type: none"> – більшість учнів визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді заперечується; – сфери відповідальності розподіляються дорослими, але діти переважно справно виконують свої функції; – учні в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом; – прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками; – у класі зрідка виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно; – спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання) 	<ul style="list-style-type: none"> – діти опираються поставленим цілям; – функції кожного учня у спільній діяльності розподіляються педагогом і виконуються лише за примусом; – демонструють байдужість до колективу, до заходів, що проводяться; – у класі є «знедолені»; – узгодженість окремих груп спостерігається лише у негативних вчинках

Проаналізувавши твердження багатьох авторів, можна зазначити, що сформований колектив може постояти за кожного свого члена, направити, допомогти, знайти вихід із будь-якої складної ситуації. Перед класним керівником стоїть серйозне завдання, залучити до колективу якнайбільше учнів через спільну діяльність, враховуючи всі потреби, вікові особливості та індивідуальні якості кожного здобувача освіти. Щоб підібрати необхідні

методики та вправи для формування дружного колективу, педагог зобов'язаний провести діагностику, яка покаже рівень розвитку колективу та індивідуальні характеристики кожної окремої дитини.

Узагальнюючи, підсумуємо, що на шляху формування учнівського колективу є певні стадії, фактори та шляхи які впливають на згуртованість здобувачів освіти та допомагають визначити їх рівень та здатність до співпраці.

1.3. Педагогіка співробітництва як важлива складова формування учнівського колективу в умовах розвитку нової української школи

В умовах модернізації української освіти одним із напрямків оптимізації навчального процесу у закладах загальної середньої освіти є її спрямування на демократизацію взаємовідносин викладача та здобувача освіти, що відображається в нових підходах до навчання, а саме:

- створення сприятливої атмосфери співробітництва,
- зниження монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел і переходу до діалогізованого спілкування з учнями в ході навчального процесу,
- інтенсифікації впровадження в навчальний процес активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності здобувача освіти.

Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. Місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Проаналізувавши концепції Нової української школи, можна стверджувати, що вона працює на засадах педагогіки партнерства та виділити такі основні принципи цього підходу: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог-взаємодія-взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за

нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)

Спілкування є основою педагогіки партнерства, також невід'ємною її частиною виступає взаємодія та співпраця між учителем, учнем та батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими однодумцями, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Нова українська школа допомагатиме батькам здобувати спеціальні знання про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей [25].

Також, однією із важливих задач є правильно підібрані методи і засоби формування учнівського колективу, які сприяють всебічному розвитку особистості та підвищують ефективність, засвоєння навчального матеріалу. Дуже важливо навчити здобувачів освіти працювати в колективі, приносити користь, поважати думку та працю своїх одногрупників, наставників та педагогів, дослухатись до порад, розрізняти добро і зло, допомагати учням, які відстають.

Тому, перед педагогами стоїть важлива задача у своїй діяльності досягти мети, а саме:

- формування учнівського колективу, здатного до дидактичної суб'єкт - суб'єктної взаємодії та взаємодопомоги при вивченні навчальних предметів;
- формування здорового морально – психологічного клімату, комфортного середовища, взаємоповаги та взаємодопомоги;
- створення умов для інтелектуального, морального, емоційного, творчого самовираження учнів;
- формування позитивної життєвої позиції для кожного учня та колективу в цілому;

– сприяння розвитку творчого потенціалу та професійного зростання [27].

Як зазначали більшість з науковців, педагогіка співпраці – напрям педагогічного мислення і практичної діяльності, спрямований на демократизацію і гуманізацію педагогічного процесу [3].

Основне завдання яке повстало перед педагогікою співробітництва, яка була спрямована проти авторитарності в освіті та вихованні, зробити дитину нашим (дорослих – учителів, вихователів, батьків) добровільним соратником, співробітником, одnodумцем у своєму ж вихованні, освіті, навчанні, становленні, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, дбайливим і відповідальним за цей процес, за його результати.

Сутність даного підходу визначалась створенням та організацією учителем міжособистісної взаємодії, яка б здійснювалась у оптимістично-гуманній атмосфері, і вимагала від нього майстерності та вміння ефективно спілкуватися. Учений, І. Підласий, аналізуючи технології навчання, виділив методи, які краще від інших задовольнятимуть вимоги технологій [36]. Класифікація методів за педагогічними технологіями відображена в таблиці нижче (див.табл.1.2.).

Таблиця. 1.2.

Технології міжособистісної взаємодії

Поблажлива технологія		Продуктивна технологія		Технологія співробітництва	
Основні методи	Допоміжні методи	Основні методи	Допоміжні методи	Основні методи	Допоміжні методи
Розповідь, дискусія, диспут, гра, відеометод, спостереження	Ситуаційний, нетрадиційний	Пояснення, інструктаж, робота з книгою, вправи, тестування	Лекція, ілюстрація, демонстрація, відеометод	Бесіда, обговорення, дискусія, пізнавальна гра, методи програмного навчання, практичний метод, навчальний контроль	Ілюстрація, демонстрація, робота з книгою

Отже, бесіда, є методом навчання, що передбачає запитання-відповіді. В свою чергу розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу. Також дискусійні методи (диспут, дискусія) створюють умови для висловлення власних поглядів і переконань, зіставлення їх з позиціями опонентів, обстоювання своєї думки. Диспут – вільний, жвавий обмін думками, колективне обговорення питань, що хвилюють його учасників, а дискусія являє собою метод групового обговорення проблеми з метою з'ясування істини шляхом зіставлення різних думок. Також зазначено, що спостереження – це складна діяльність, що виражається у єдності сприймань і мислення. Учень ніби стає експериментатором, він аналізує процес, втручається в нього, змінює, щоб краще його пізнати. Спостереження і досліди в навчальному процесі можуть виконувати демонстраційно-ілюстративну (є засобом закріплення раніше засвоєних знань, навичок та умінь) і дослідницьку (є засобом здобуття нових знань) функції. Наступним є інструктаж це короткі, лаконічні, чіткі вказівки (рекомендації) щодо виконання дії. Визначення, робота з підручником, трактують як організацію самостійної роботи учнів з друкованим текстом, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні. В науковій літературі визначено. Що лекція – усний виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу. В свою чергу пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, слів, термінів, принципів дій, прикладів тощо. Також є такий метод ілюстрування – оснащення ілюстраціями статичної (нерухомої) наочності, плакатів, малюнків, картин, карт, схем, а метод демонстрування – показ рухомих засобів наочності, приладів, дослідів, технічних установок тощо [25]. Гра є методом навчання, який направлений на моделювання реальної дійсності з метою ухвалення рішень в конкретній ситуації, її основною метою є поглиблення інтересу до навчання і тим самим підвищення ефективності навчання. Гра має таке ж значення в житті дитини, яке у дорослого виробнича діяльність, робота [13]. Деякі автори зазначають, що суть методу вправи полягає в тому, що учні виконують багаторазові дії, тобто тренуються у застосуванні засвоєного

матеріалу на практиці. Цим шляхом вони поглиблюють свої знання, формують відповідні уміння і навички, розвивають своє мислення і творчі здібності. Суть методу практичного полягає у застосуванні отриманих знань для вирішення практичних завдань, в умінні використовувати теорію на практиці. Сьогодні, у зв'язку з інтенсивним проникненням у шкільну практику нових джерел екранної передачі інформації – кодоскопів, проекторів, кіноапаратів, навчального телебачення, відеопрограваців, відеомагнітофонів, а також комп'ютерів з дисплейним відображенням інформації з'явився окремий метод навчання – відеометод. Він базується переважно на наочному сприйманні інформації, яка будучи доступною, легше і швидше засвоюється. Одним із важливих є саме метод «пізнавальна гра». Дані ситуації чи проблеми учні «розігрують у ролях» у рамках заданої програми. Інсценізація передбачає чотири етапи підготовки: попереднє планування й підготовку вчителя, підготовку і тренінг учнів, активну участь класу у проведенні вправ, ретельне міркування і обговорення з приводу вправи [45]. Не менш важливим є метод навчального контролю. Головною функцією цього методу є контроль-регулююча. Це означає, що контроль не повинен відокремлюватися від навчального процесу, а бути компонентом, який виконує навчальні, виховні, розвиваючі, спонукаючі функції. Також метод машинного (програмованого) контролю. Здійснюється за допомогою електронно-обчислювальної техніки і контролюючих програм. Комп'ютер є найоб'єктивнішим контролером при вивченні всіх навчальних предметів. Програми для контролю здебільшого складаються за методикою контрольних програмованих вправ. Відповіді набираються цифрами або у вигляді формул. У міру забезпечення шкіл комп'ютерами цей метод набуватиме більшого значення. Проте машина не може врахувати психологічні особливості учня, своєчасно надавати йому допомогу при утрудненні, не може повністю замінити учителя. В свою чергу ситуаційний метод підрозуміває під собою вибір і яку головну роль відіграє ситуація. Він застосовується тоді, коли жоден з відомих ізольованих методів не дає можливості швидко й ефективно досягти накреслених завдань у конкретних

умовах [45].

Вважаємо, що для досягнення успіху діяльності кожного закладу загальної середньої освіти необхідне забезпечення цілеспрямованого колективу однодумців. Сьогодні це стає можливим за допомогою тимбілдіngu адже це є дуже важлива частина парадигми сучасної освіти, так як формує високу працездатність всіх її учасників [24].

В перекладі тимбілдінг означає побудова команди. За допомогою методу тимбілдінг, у якого в арсеналі є спеціально розроблені заходи, направленні на спрямування та згуртування єдиної, сильної та ефективної команди, члени якої спрямовані на досягнення єдиної мети, на взаємодію, взаємодоповнення один одного, підтримку, поважне ставлення та гармонійну взаємодію.

Відтак, командоутворення несе у собі три складові, а саме:

1) формування й розвиток навичок командної роботи (team skills), які є основою системи впровадження командного менеджменту. А саме: гармонізація спільної мети з особистими цілями; прийняття відповідальності за результат команди; ситуаційне лідерство (лідерство під завдання) й гнучка зміна стилю відповідно до особливостей завдання; конструктивна взаємодія та самоврядування; прийняття єдиного командного рішення й узгодження його з членами команди.

2) формування командного духу (в англійській літературі – team spirit), тобто сукупності психологічних феноменів, що характеризують неформальне ставлення співробітників до колег й організації. Розвиток командного духу – це комплекс заходів, спрямованих на: посилення почуття згуртованості, формування стійкого відчуття «ми»; розвиток довіри між співробітниками, розуміння та прийняття індивідуальних особливостей кожного; створення мотивації на спільну діяльність; набуття досвіду високоефективних спільних дій; підвищення неформального авторитету керівників; розвиток лояльності учасників програми щодо ставлення до організації.

3) формування команди – механічні дії з підбору, оптимізації структури команди й функціонально-рольового розподілу: ефективне використання

сильних сторін складу команди; розподіл ролей в команді для оптимального досягнення результатів; формування нової структури внаслідок злиття, поглинення або реструктуризації підприємства; створення робочої атмосфери під час формування команд; налагодження горизонтальних зв'язків усередині колективу, регіональних підрозділів [39].

Отже, як видно навчання у співробітництві розглядається як альтернатива традиційним методам та методикам (за рахунок запровадження особистісно-орієнтованих підходів). Вважаємо, що сьогодні саме завдяки впровадженню цієї технології підвищується рівень усвідомлення матеріалу, застосування його для розв'язання нових завдань.

1.4. Засоби інтерактивних технологій навчання та виховання при формуванні учнівського колективу закладу загальної середньої освіти

Сучасність настійно вимагає перетворювати освітній процес на плідну, творчу, конструктивну, взаємно-зацікавлену взаємодію, синтез навчання й самонавчання, пізнання та діяльності, мотивації й інтересу, освоєння набутого досвіду і продукування нового.

Вміле та активне використання інтерактивних технологій, готовність викладача до творчого пошуку спільно із учнями, майстерність створити атмосферу продуктивного й зацікавленого пізнання сприятимуть ефективному засвоєнню матеріалу останніми та збільшать інтерес до навчання [8].

Головною ідеєю реформи сучасної освіти можна назвати проектування та впровадження інноваційних новітніх систем та технологій, які впливають на ефективність навчання та формування навчально-пізнавальних умінь учнів.

Аналізуючи наукові статті сучасних авторів, можемо звернути увагу на такі їх спостереження, що розглядаючи інтерактивні технології навчання як інноваційні, треба пам'ятати, що будь-яка педагогічна технологія буде мертвою, якщо не розглядати її як цілісну систему в єдності її компонентів і взаємозв'язків.

Концепція інтерактивного навчання передбачає кілька форм/моделей навчання:

1) пасивна – учень виступає в ролі «об'єкта» навчання (слухає й дивиться);

2) активна – учень виступає «суб'єктом» навчання (самостійна робота, творчі завдання, проекти та ін.);

3) інтерактивна – взаємодія, рівноправне партнерство.

Використання інтерактивної моделі навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових (ділових) ігор, спільне вирішення проблем.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу [20].

Провідним засобом реалізації інтерактивної взаємодії у навчальному процесі є забезпечення оптимального поєднання розмаїття видів активності, зокрема комунікативної, всіх суб'єктів навчання, створення комфортних умов, в яких кожен відчуває свою індивідуальність, самодостатність, успішність. Реалізація інтерактивного навчання потребує адекватного залучення до цього процесу особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних їм дій і вчинків) суб'єктів навчання, розмаїття форм співробітництва, рефлексії набутих знань і умінь, вироблених ціннісних орієнтацій, ставлень тощо [20].

Сучасна педагогіка має цілий арсенал інтерактивних підходів, серед яких можна виділити наступні:

– творчі завдання;

- робота в малих групах;
- навчальні ігри (рольові ігри, імітації, ділові ігри);
- використання суспільних ресурсів (запрошення фахівця, екскурсії);
- соціальні проекти та інші поза аудиторні методи навчання (змагання, інтерв'ю, фільми, вистави, виставки);
- вивчення та закріплення нового матеріалу (інтерактивна лекція, робота з наочними посібниками, відео- і аудіоматеріалами, «кожен навчає кожного», мозаїка (ажурна пила), використання запитань, сократичний діалог);
- тестування;
- руханки;
- зворотній зв'язок;
- дистанційне навчання;
- обговорення складних і дискусійних питань і проблем;
- вирішення проблем;
- тренінги.

Ми можемо виокремити п'ять головних вимог для успішного навчання у режимі інтерактивної технології, зображені на схемі (див. рис. 1.2.)

Вимоги успішного навчання в режимі інтерактивних технологій

Рис. 1.2. Головні вимоги успішного навчання в режимі інтерактивних технологій.

Отже, позитивний взаємозв'язок передбачає, що члени учнівського колективу повинні розуміти, що спільна навчальна діяльність дає користь кожному. В свою чергу неопосередкована взаємодія, що члени учнівського колективу мають перебувати у тісному контакті один з одним. Також, індивідуальна відповідальність, звертає свою увагу на те, що кожен здобувач освіти має оволодівати запропонованим матеріалом і бути відповідальним за допомогу іншим, але більш здібні здобувачі освіти не повинні виконувати роботу за когось. Розвиток навичок спільної роботи передбачає собою, засвоєння здобувачами освіти навички міжособистісних відносин, які необхідні для успішної роботи, наприклад, розподіл, планування завдань. Також, оцінка роботи, грає значну роль, а саме, під час групової роботи необхідно виділяти спеціальний час для того, щоб група змогла оцінити, наскільки успішно вона працює.

Проаналізувавши, ми можемо зазначити що, ефективність реалізації інтерактивних технологій навчання зумовлюється дотриманням відповідних правил:

1) до роботи мають бути залучені тією або іншою мірою всі учасники. З цією метою корисно використовувати ігрові методи;

2) необхідно заздалегідь подбати про психологічну підготовку учнів. Справа у тому, що не всі, хто прийшов на заняття, психологічно готові до включення у ті або інші види роботи. Заважати можуть сором'язливість, скутість, традиційність поведінки, поганий настрій. У такому випадку корисні розминки, постійне заохочування за активну участь у роботі, надання можливості для самореалізації;

3) під час інтерактивної взаємодії групи осіб є нечисельними. Кількість осіб та якість навчання мають бути у прямій залежності. Лише за цієї умови можлива продуктивна робота у малих групах, тому що важливо, щоб кожен учасник був почутим, кожній групі необхідно дати можливість висловитися;

4) необхідно приділяти увагу до підготовки приміщення. Аудиторія має бути облаштована так, щоб учасникам було легко пересаджуватися для роботи

у великих та малих групах. Щоб усім було зручно, столи краще розміщувати «ялинкою», щоб кожен мав можливість спілкуватися у малій групі. Також необхідно заздалегідь підготувати матеріали, необхідні для творчої роботи;

5) треба з увагою поставитися до питань процедури та регламенту, про які необхідно домовитися на самому початку та намагатися не порушувати їх. Наприклад, корисно домовитися про те, що всі учасники будуть виявляти толерантність до будь якої точки зору, поважати право кожного на свободу слова [25].

Уміле послугування різноманітними інтерактивними технологіями навчання під час організації навчального процесу у базовій середній школі, їх гармонійне поєднання з іншими активними і традиційними методами знімають нервові напруження, дають змогу змінювати «звичні» форми діяльності, зосереджуватися на вузлових проблемах, які потребують повсякденної уваги таким самим згуртовуючи учнівський колектив.

В ході дослідницької роботи було виявлено, що застосування інтерактивних методів навчання забезпечує створення умов для:

- виявлення, задоволення та розвитку особистісно, соціально і професійно значущих потреб та інтересів учнів;
- розвитку здібностей учнів, їх критичного мислення, креативності та мобільності;
- позитивного впливу на емоційну, вольову, інтелектуальну сфери особистості;
- реалізації культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів в освітньому процесі;
- формування гностичних, проектно-конструктивних, організаторських, комунікативних та рефлексивних умінь у учнів;
- формування і розвиток суб'єктної позиції;
- виховання відповідального ставлення до власної діяльності на основі рефлексії.

Висновок до розділу 1

Як правило, в закладі загальної середньої освіти всі здобувачі освіти об'єднуються в учнівський колектив, організація та функціонування якого має надзвичайно важливе педагогічне значення. Однак, безпосереднього переходу від єдиного колективу до кожного окремого учня здебільшого не буває. Цей перехід опосередковується за допомогою первинних колективів у вигляді навчальних груп, гуртків тощо, що є складовими загальношкільного колективу.

Клас є постійним первинним колективом, що систематично об'єднує учнів приблизно одного віку для спільної навчальної і позакласної роботи. Тимчасовими первинними колективами в умовах закладу загальної середньої освіти є різноманітні групи, колективи художньої самодіяльності тощо. В структурі виховного колективу велику роль відіграють органи учнівського самоврядування: учнівський комітет (рада), старости в класах, а також в гуртках художньої самодіяльності.

Сформованість колективу визначається як характеристика, здатність групи чинити опір. Коли на групу виявляється негативний вплив із соціального середовища. З робіт багатьох вчених і психологів видно, що сформованість колективу, саме собою дуже важке явище. Розглядати сформованість колективу можна залежно від того, наскільки акцентовані наступні складові: коли панують емоційні елементи міжособистісних відносин; коли превалює когнітивна внутрішньогрупова активність; коли відбувається аналіз оптимальної внутрішньогрупової взаємодії, що збігається з рішенням групового завдання.

В умовах модернізації української освіти одним із напрямків оптимізації навчального процесу у закладах загальної середньої освіти є його спрямування на демократизацію взаємовідносин викладача та здобувача освіти, що відображається в нових підходах до навчання: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, зниженні монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел і переходу до діалогізованого спілкування із здобувачами освіти в ході навчального процесу,

інтенсифікації впровадження в навчальний процес активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності учня.

Навчання у співробітництві розглядається як альтернатива традиційним методам та методикам (за рахунок запровадження особистісно-орієнтованих підходів). Саме завдяки впровадженню цієї технології підвищується рівень усвідомлення матеріалу, застосування його для розв'язання нових завдань.

Концепція інтерактивного навчання передбачає кілька форм / моделей навчання: пасивна – учень виступає в ролі «об'єкта» навчання (слухає й дивиться); активна – учень виступає «суб'єктом» навчання (самостійна робота, творчі завдання, проекти та інше.); інтерактивна – взаємодія, рівноправне партнерство.

В ході нашого дослідження було виявлено, що застосування інтерактивних методів навчання забезпечує створення умов для: виявлення, задоволення та розвитку особистісно, соціально і професійно значущих потреб та інтересів здобувачів освіти; розвитку здібностей учнів, їх критичного мислення, креативності та мобільності; позитивного впливу на емоційну, вольову, інтелектуальну сфери особистості; реалізації культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів в освітньому процесі; формування гностичних, проектно-конструктивних, організаторських, комунікативних та рефлексивних умінь учнів; формування і розвиток суб'єктної позиції; виховання відповідального ставлення до власної діяльності на основі рефлексії.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

2.1. Методичне забезпечення та організація проблеми дослідження

Емпіричний етап дослідження припускав виявити рівень згуртованості колективу учнів середньої школи. З цією метою було використано методики:

- методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості» [32],
- методика Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» [32],
- методика Т. Лірі (ДМС), яка призначена для вивчення стилю та структури міжособистісних відносин та їх особливостей [51].

Методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», мета методики: вивчення групової згуртованості. Матеріал: бланк, що складається з п'яти запитань із кількома варіантами відповідей на кожне. Хід виконання: випробуваному пропонується бланк із запитаннями.

Інструкція: відповіді кодуються в балах згідно з наведеними в дужках значеннями. Під час опитування бали вказувати не потрібно.

Методика виявляє: згуртованість групи – наявність такого типу зв'язків та відносин між її членами, які дозволяють досягати ціннісно-орієнтаційної єдності, найкращих результатів у спільній діяльності, уникати конфліктів та конфронтації. Згуртованість як риса психології групи, що виражає ступінь одностійності та єдності її членів, є узагальненим показником їхньої духовної спільності та єдності. Згуртованість групи часто залежить від групової сумісності.

Групова сумісність – соціально-психологічний показник згуртованості групи, що відображає можливість безконфліктного спілкування та узгодженості дій її членів в умовах спільної діяльності. У колективі групова сумісність утворює ієрархію рівнів. Нижній рівень групової сумісності становлять

психофізіологічна сумісність темпераментів і характерів членів групи, сенсомоторна узгодженість і під час ними спільних дій, згуртованість, що виявляється у інтенсивності комунікативних внутрішньогрупових зв'язків й у взаємності соціометричних виборів.

На вищому рівні групова сумісність постає як узгодженість функціонально-рольових очікувань – уявлень членів групи про те, що саме, з ким і в якій послідовності повинен робити кожен при реалізації суспільно значущої та загальної для всіх цілей. Вищий рівень групової сумісності, характерний лише колективу, знаходить свій відбиток у предметно-цільовому і ціннісно-орієнтаційному єдності, колективної ідентифікації, адекватності покладання та прийняття відповідальності за успіхи і невдачі одне одного, у взаємній референтності членів групи.

Колективістичне самовизначення (КС) – виборче реагування на вплив групи, прийняття думок, що відповідають груповим цілям, та відкидання думок, які цим цілям не відповідають. КС протистоїть як повній угоді (конформізм), так і повному запереченню (нонконформізм) думок учасників групи.

Подібність функціонально-рольових очікувань – збіг думок та дій щодо розподілу ролей та характеру поведінки відповідно до цих ролей учасників групи.

Ціннісно-орієнтаційна єдність – подібність думок, оцінок, позицій членів групи з приводу значимих для спільної діяльності подій, фактів, громадян тощо.

Колективістична ідентифікація – розуміння, інтерпретація іншої людини шляхом ототожнення з нею, виявляється у визнанні іншим, як і собою, рівних прав і обов'язків, надання сприяння та підтримки, і навіть у вимогливому ставленні до себе, як і до товаришів з групи.

Методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за Ф. Фідлером). Для характеристики психологічної атмосфери, що склалася у групі (колективі), застосовується діагностична шкала – опитувальник Ф. Фідлер. У основі лежить метод семантичного диференціала. Оцінку групі за запропонованими біполярними шкалами дають самі випробувані. Методика

цікава тим, що допускається анонімне обстеження, але це підвищує її надійність.

Інструкція: бланк методики є таблицею, в якій наведені протилежні за змістом пари слів, що характеризують атмосферу у вашому колективі. Відповідь наголошується на бланку у вигляді знака (x). Чим ближче до правого чи лівого слова у кожній парі ви поставите знак (x), тим більше виражена ця ознака у вашому колективі. Стовець під номером 1 має крайню вираженість позитивної ознаки, а стовець під номером 8 має крайню вираженість негативної ознаки вказаної в парі.

Методика Т. Лірі (ДМС), яка призначена для вивчення стилю та структури міжособистісних відносин та їх особливостей. Методика створена Т. Лірі, Г. Лефоржем, Р. Сазеком в 1954 р. досліджує уявлення суб'єкта про себе та ідеальне «Я», а також для вивчення взаємовідносин у малих групах. За допомогою цієї методики виявляється переважний тип відносин до людей у самооцінці та взаємооцінці.

При дослідженні міжособистісних відносин найчастіше виділяються два фактори:

- домінування – підпорядкування
- та дружелюбність – агресивність.

Саме ці фактори визначають загальне враження про людину у процесах міжособистісного сприйняття. Вони названі М. Аргайлом у числі головних компонентів при аналізі стилю міжособистісної поведінки та за змістом можуть бути співвіднесені з двома із трьох головних осей семантичного диференціалу Ч. Осгуда: оцінка та сила [53].

У багаторічному дослідженні, проведеному американськими психологами під керівництвом Б. Бейлза, поведінка члена групи оцінюється за двома змінними, аналіз яких здійснюється у тривимірному просторі, утвореному трьома осями:

- домінування – підпорядкування,
- дружелюбність – недружелюбність,

– емоційність – аналітичність.

Для представлення основних соціальних орієнтацій Т. Лірі розробив умовну схему як кола, розділеного на сектори. У цьому колі по горизонтальній та вертикальній осях позначені чотири орієнтації:

- домінування–підпорядкування,
- дружелюбність – ворожість.

У свою чергу ці сектори поділені на вісім октантів – відповідно до більш приватних відносин. Для ще більш тонкого опису коло ділять на 16 секторів, але найчастіше використовуються октанти, певним чином орієнтовані щодо двох головних осей.

Схема Т. Лірі заснована на припущенні, що чим ближче результати випробуваного до центру кола, тим сильніший взаємозв'язок цих двох змінних. Сума балів кожної орієнтації переводиться в індекс, де домінують вертикальна (домінування-підпорядкування) та горизонтальна (дружелюбність – ворожості) осі. Відстань отриманих показників від центру кола вказує на адаптивність чи екстремальність інтерперсональної поведінки.

Опитувальник містить 128 оціночних суджень, у тому числі у кожному з 8 типів відносин утворюється 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності. Методика побудована так, що судження спрямовані на виявлення будь-якого типу відносин, розташовані не поспіль, а особливим чином: вони групуються по 4 і повторюються через однакову кількість визначень. Під час обробки підраховується кількість відносин кожного типу.

Т. Лірі пропонував використовувати методику з метою оцінки поведінки людей, що спостерігається, тобто поведінки в оцінці оточуючих («з боку»), для самооцінки, оцінки близьких людей, для опису ідеального «Я». Відповідно до цих рівнів діагностики змінюється інструкція відповіді.

Максимальна оцінка рівня – 16 балів, але вона поділена на чотири ступені виразності відношення.

- 0-4 бали – низька адаптивна поведінка
- 5-8 балів – помірна

– 9-12 балів – висока екстремальна поведінка до патології

– 13-16 балів – екстремальна

Різні напрямки діагностики дозволяють визначити тип особистості, а також зіставляти дані щодо окремих аспектів. Наприклад:

– «соціальне «Я»»,

– «реальне «Я»»,

– «мої партнери» і ін.

Методика може бути представлена респонденту або списком (за алфавітом або у випадковому порядку), або на окремих картках. Йому пропонується вказати ті твердження, які відповідають його уявленню про себе, відносяться до іншої людини або її ідеалу.

В результаті проводиться підрахунок балів по кожній октанті за допомогою спеціального ключа до опитувальника. Отримані бали переносяться на дискограму, при цьому відстань від центру кола відповідає числу балів по даній октанті (від 0 до 16). Кінці векторів з'єднуються та утворюють особистісний профіль.

Методика дозволяє вивчати проблему психологічної сумісності та часто використовується у практиці:

– сімейної консультації,

– групової психотерапії

– та соціально-психологічного тренінгу.

Типи ставлення до оточуючих:

I. Авторитарний.

13-16 – диктаторський, владний, деспотичний характер, тип сильної особистості, яка лідирує у всіх видах групової діяльності. Всіх наставляє, повчає, у всьому прагне покладатись на свою думку, не вміє приймати поради інших. Навколишні відзначають цю владність, але визнають її.

9-12 – домінантний, енергійний, компетентний, авторитетний лідер, успішний у справах, любить давати поради, потребує поваги.

0-8 – впевнена в собі людина, але не обов'язково лідер, завзятий і

наполегливий.

II. Егоїстичний.

13-16 – прагне бути над усіма, але одночасно осторонь усіх, самозакоханий, розважливий, незалежний, себелюбний. Труднощі перекладає на оточуючих, але сам ставиться до них дещо відчужено, хвалькуватий, самовдоволений, зарозумілий.

0-12 – егоїстичні риси, орієнтація на себе, схильність до суперництва.

III. Агресивний.

13-16 – жорсткий і ворожий стосовно оточуючих, різкий, агресивність може сягати асоціального поведінки.

9-12 – вимогливий, прямолінійний, відвертий, строгий та різкий в оцінці інших, непримиренний, схильний у всьому звинувачувати оточуючих, насмішуватий, іронічний, дратівливий.

0-8 – впертий, наполегливий, наполегливий і енергійний.

IV. Підозрілий.

13-16 – відчужений по відношенню до ворожого і злобного світу, підозрілий, образливий, схильний до сумніву в усьому, злопам'ятний, постійно скаржиться на всіх (шизоїдний тип характеру).

9-12 – критичний, відчуває труднощі в інтерперсональних контактах через підозрілість і побоювання поганого ставлення, замкнутий, скептичний, розчарований у людях, потайливий, свій негативізм виявляє у вербальній агресії.

0-8 – критичний по відношенню до всіх соціальних явищ та оточуючих людей.

V. Підключений.

13-16 – покірний, схильний до самозниження, слабовільний, схильний поступатися всім і в усьому, завжди ставить себе на останнє місце і засуджує себе, приписує собі провину, пасивний, прагне знайти опору в будь-кому більш сильному.

9-12 – сором'язливий, лагідний, легко бентежиться, схильний підкорятися

сильнішому без урахування ситуації.

0-8 – скромний, боязкий, поступливий, емоційно стриманий, здатний підкорятися, не має власної думки, слухняно і чесно виконує свої обов'язки.

VI. Залежний.

13-16 – різко невпевнений у собі, має нав'язливі страхи, побоювання, тривожиться з приводу, тому залежний від інших, від чужої думки.

9-12 – слухняний, боязкий, безпорадний, не вміє виявити опір, щиро вважає, що інші завжди мають рацію.

0-8 – конформний, м'який, чекає на допомогу та порад, довірливий, схильний до захоплення оточуючими, ввічливий.

VII. Дружелюбний.

9-16 – дружелюбний і люб'язний з усіма, орієнтований на прийняття та соціальне схвалення, прагне задовольнити вимоги всіх, «бути хорошим» для всіх без урахування ситуації, прагне до цілей мікрогрупи, має розвинені механізми витіснення та придушення, емоційно-лабільний (істероїдний тип характеру).

0-8 – схильний до співпраці, кооперації, гнучкий та компромісний при вирішенні проблем та у конфліктних ситуаціях, прагне бути у згоді з думкою оточуючих. Свідомо конформний, слідує умовностям, правилам і принципам «хорошого тону» у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, прагне допомагати, відчувати себе в центрі уваги, заслужити визнання та любов, товариський, виявляє теплоту та дружелюбність у відносинах.

VIII. Альтруїстичний.

9-16 – гіпервідповідальний, завжди приносить у жертву свої інтереси, прагне допомогти і співчувати всім, нав'язливий у своїй допомозі та надто активний по відношенню до оточуючих, неадекватно бере на себе відповідальність за інших (можливо лише зовнішня «маска», що приховує особистість протилежного типу).

0-8 – відповідальний по відношенню до людей, делікатний, м'який,

добрий, емоційне ставлення до людей виявляє у співчутті, симпатії, турботі, ласці, вміє підбадьорити та заспокоїти оточуючих, безкорисливий та чуйний.

2.2. Організація та проведення наукового дослідження

Для проведення дослідження було залучено учнів 8Б класу (30 осіб). Першим етапом дослідження етапом було проведено письмове анкетування за методиками, які ми обрали для нашого емпіричного дослідження та обробка їх результатів, а третім етапом добірка вправ та рекомендацій щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи.

Обстеження проводиться з урахуванням таких основних принципів, як принцип комплексності, системності, патогенетичний, діяльнісного підходу, особистісний та принцип розвитку. Інструкції були короткими, зрозумілими і ясними для дитини.

Для виявлення загального рівня сформованості учнівського колективу, було виокремлено такі критерії: високий, середній та низький.

Відтак, високий відображає:

- учні свідомо рухаються до загальних цілей, обирають та визнають авторитет лідерів, розподіляють сфери відповідальності та усвідомлено виконують свої функції;

- у класі спостерігається сприятлива емоційна атмосфера, стиль відносин – демократичний;

- діти задоволені життєдіяльністю класу;

- всім класом організовують та беруть участь у різноманітних заходах;

- прагнуть весь свій вільний час проводити з однокласниками;

- як правило, конфліктів не спостерігається, або вони набувають вигляду дружньої суперечки, атмосфера доброзичлива;

Водночас, середній відзначає:

- більшість учнів визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді

заперечується;

- сфери відповідальності розподіляються дорослими, але діти переважно справно виконують свої функції;

- учні в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організовують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом;

- прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками;

- у класі зрідка виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно;

- спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання);

В свою чергу, до низького рівня можна віднести наступне:

- діти опираються поставленим цілям;

- функції кожного учня у спільній діяльності розподіляються педагогом і виконуються лише за примусом;

- демонструють байдужість до колективу класу, до заходів, що проводяться;

- у класі є «знедолені»; узгодженість окремих груп спостерігається лише у негативних вчинках.

Висновок до розділу 2

Перший і основний етап нашого дослідження припускав виявити рівень згуртованості колективу здобувачів закладу загальної середньої освіти. З цією метою було використано методики: методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», методика Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі», методика Т. Лірі (ДМС), яка призначена для вивчення стилю та структури міжособистісних відносин та їх особливостей.

Для проведення дослідження було залучено учнів 8-Б класу (30 осіб). Першим етапом дослідження було проведення діагностик, другим етапом інтерпретація результатів та третім етапом розроблення рекомендацій щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи. Інструкції були короткими, зрозумілими і ясними для дитини.

Для виявлення загального рівня сформованості учнівського колективу, ми виокремили такі критерії: високий: учні свідомо рухаються до загальних цілей, обирають та визнають авторитет лідерів, розподіляють сфери відповідальності та усвідомлено виконують свої функції; у класі спостерігається сприятлива емоційна атмосфера, стиль відносин – демократичний; учні задоволені життєдіяльністю класу; всім класом організують та беруть участь у різноманітних заходах; прагнуть весь свій вільний час проводити з однокласниками; як правило, конфліктів не спостерігається, або вони набувають вигляду дружньої суперечки, атмосфера доброзичлива. Середній: більшість здобувачів освіти визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді заперечується; сфери відповідальності розподіляються дорослими, але учні переважно справно виконують свої функції; учні в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом; прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками; у класі зрідка виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно; спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання). Низький: діти опираються поставленим цілям; функції кожного учня у спільній діяльності розподіляються педагогом і виконуються лише за примусом; демонструють байдужість до колективу класу, до заходів, що проводяться; у класі є «знедолені»; узгодженість окремих груп спостерігається лише у негативних вчинках.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА АНАЛІЗ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

3.1. Аналіз одержаних результатів емпіричного дослідження

Аналіз одержаних результатів проводився окремо за кожною методикою і виводився загальний рівень сформованості учнівського колективу.

Після проведення методики Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», ми отримали середній рівень згуртованості (див. рис. 3.1.)

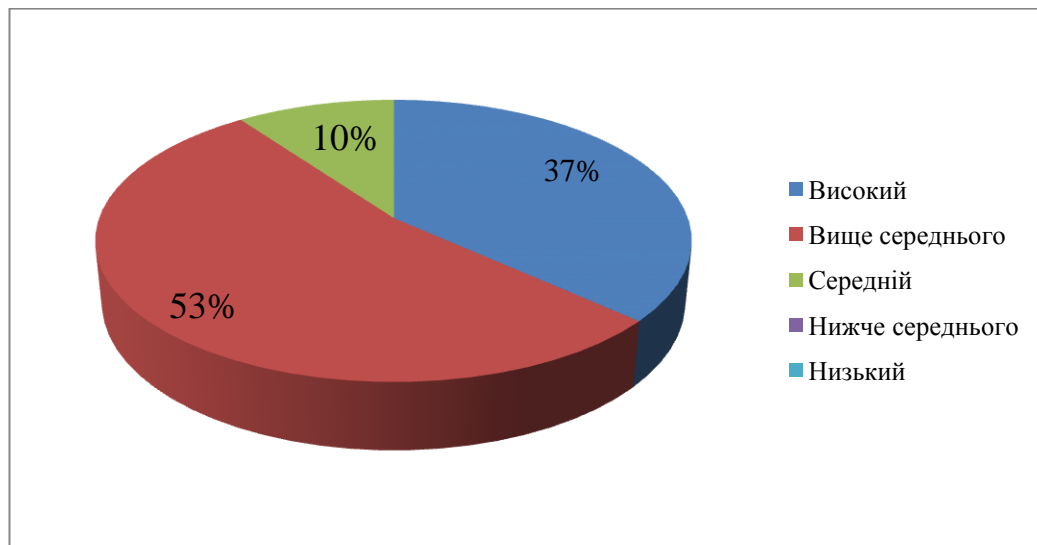

Рис. 3.1. Індекс групової згуртованості за методикою методики Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості»

Для визначення індексу групової згуртованості за методикою Сішора, ми проводили анкетування серед учнів 8-го класу в кількості 30 осіб. Нами було надано анкети з питаннями, яких було по п'ять в кожній анкеті (Додаток А). Учні із цікавістю погодились на опитування та з інтересом приймали участь.

Після проведення опитування на «Вивчення індексу групової згуртованості» ми опрацювали отримані результати за формулою розрахунку

індексу групової згуртованості: $C_c = C/n$,

де C – загальна кількість балів, набрана всіма членами колективу за всіма показниками;

n – кількість учнів, що приймала участь в дослідженні.

Методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за Ф. Фідлером) використовується для характеристики психологічної атмосфери, що склалася у групі (колективі), застосовується діагностична шкала – опитувальник Ф. Фідлер. У основі лежить метод семантичного диференціала. Оцінку групі за запропонованими біполярними шкалами дають самі випробувані. Методика цікава тим, що допускається анонімне обстеження, але це підвищує її надійність. За цією методикою, ми теж отримали середній рівень характеристики психологічної атмосфери в учнівському колективі (див. рис.3.2).

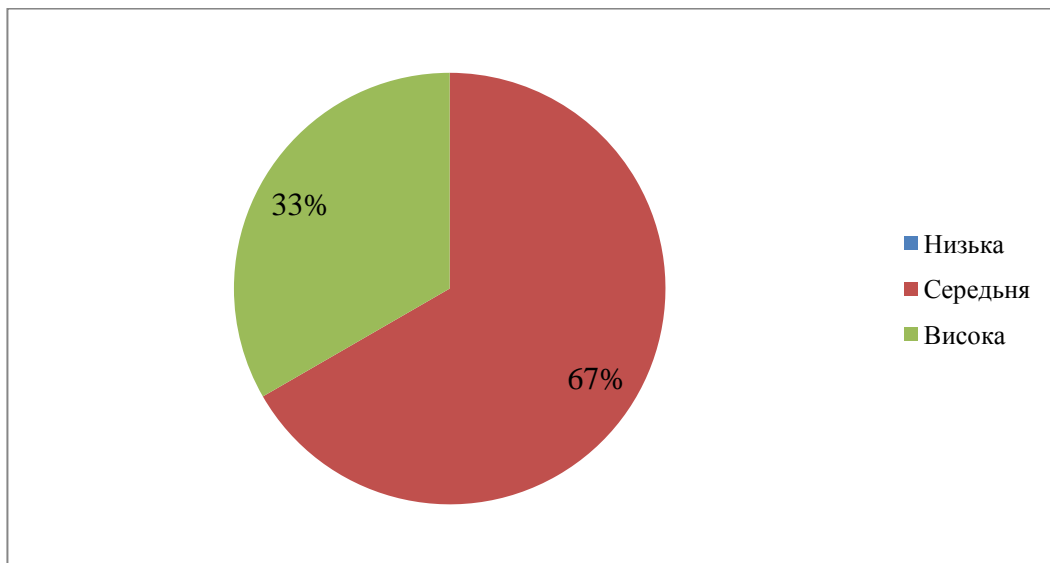

Рис. 3.2. Результати за методикою «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за Ф.Фідлером)

При проведенні обстеження за методикою «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за Ф. Фідлером) ми використовували друкований опитувальник (Додаток Б) зі словами антонімами, кількість яких склала 10 пар

та шкала від 1...8 з ліва на право за якими учням треба було самотійно визначити на скільки визначається його психологічний стан у колективі. На підставі індивідуальних профілів створюється середній, який і характеризує психологічну атмосферу в колективі. Опрацювавши друковані опитувальники ми отримали результати, які вказують на середню оцінку психологічної атмосфери в колективі. За даною методикою для опрацювання опитувальників, ми визначили такі показники високий рівень: 1,2 бали; середній рівень: 3,4,5 балів; низький рівень: 7, 8, 9 балів. Можна зробити такі висновки відносно загальної психологічної атмосфери у респондентів 8-го класу, що 67%, а саме 20 респондентів мають середній рівень оцінки, тоді 33% - високий рівень оцінки 10 респондентів.

Для проведення діагностики міжособистісних відносин у колективі 8-го класу за методикою Т. Лірі (ДМС) ми використовували схему засновану на припущеннях, що чим ближчі результати випробовуваного до центру кола, тим сильніше взаємозв'язок цих двох змінних. Сума балів кожної орієнтації переводиться в індекс, де домінують вертикальна (домінування-підпорядкування) і горизонтальна (дружелюбність-ворожість) осі. Відстань отриманих показників від центра кола вказує на адаптивність або екстремальність інтерперсональної поведінки (Додаток В).

Опитувальник містить 128 оцінних думок, з яких у кожному з 8 типів відносин утворюються 16 пунктів, упорядкованих по висхідній інтенсивності. Методика побудована так, що думки, направлені на виявлення якого-небудь типу відносин, розташовані не підряд, а особливим чином: вони групуються по 4 і повторюються через рівну кількість визначень. При обробці підраховується кількість відносин кожного типу.

Методика була представлена учням у вигляді карток із рядом тверджень (128).

За спеціальними формулами визначаються показники за двома основними чинниками: домінування і дружелюбність.

$$\text{Домінування} = (I - V) + 0,7 \cdot (VIII + II - IV - VI)$$

$$\text{Дружелюбність} = (\text{VII} - \text{III}) + 0,7 \cdot (\text{VIII} - \text{II} - \text{IV} + \text{VI})$$

Підрахунок балів ведеться окремо для кожної оцінюваної особистості. Показником порушення відносин з певною особою є різниця між уявленнями людини про нього і бажаному його образу в якості партнера по спілкуванню.

Методика Т. Лірі (ДМС) дозволяє виявити показники по двох основних факторах: домінування і дружелюбність. За отриманими результатами 19 учням властива адаптивна поведінка (63%), 8 учням – екстремальна поведінка (27%) і 3 учням патологічна поведінка (10%) (див. рис. 3.3.).

Рис. 3.3.Результати за методикою Т. Лірі (ДМС)

Такі результати були отримані на основі відповідей учнів, які представлені на рис. 3.3.

Таким чином, за трьома методиками ми виявили, що у здобувачів освіти середній рівень сформованості колективу. Більшість учнів визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді заперечується; сфери відповідальності розподіляються дорослими, але діти переважно справно виконують свої функції; учні в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом; прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками; у класі зрідка

виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно; спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання).

3.2. Методичні рекомендації для вчителів щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи

Проаналізувавши результати проведених досліджень, ми визначили, що учні восьмого класу мають середній рівень сформованості учнівського колективу. Відповідно до отриманих результатів, нами було підбрано методичні рекомендації, які б мали позитивний вплив при формуванні учнівського колективу в умовах розвитку Нової української школи.

Відмітимо, що саме авторитет вчителя є основним атрибутом звикання учнів до колективної діяльності в закладі загальної середньої освіти. Тому були підбрані рекомендації, які повинен мати вчитель, щоб ефективно розвинути процес формування колективу. Ми можемо зазначити, що саме діяльність вчителя має орієнтованість на того, хто навчається, як на учасника освітнього процесу, що активно розвивається. Також, для вчителя є важливим вміння, визначати реальні можливості учнів, передбачати типові труднощі дитини під час перебування у закладі загальної середньої освіти, врахувати мотивації класу під час планування та організації освітнього процесу. Не менш важливим є вміння проектувати плани розвитку здобувачів освіти на близьку та далеку педагогічну перспективу. Одним із важливих умінь вчителя при формуванні учнівського колективу можна зазначити вміння управляти емоційним станом, сприйняття позитивних можливостей вчителя та здобувачів освіти. Зазначимо, що зміцнення сильних позицій класу та створення умов для стимуляції слаборозвинених рис особистості окремих учнів та комплексна діагностика універсальних навчальних дій учнів, стану колективної діяльності та вихованості здобувачів освіти, також можна віднести до умінь та навчочок, які треба розвивати та вдосконалювати вчителю.

Також надано рекомендації на підставі практичних прийомів роботи вчителя щодо формування учнівського колективу із дотримання загальнопедагогічних принципів у процесі формування колективу, а саме: творча реалізація кожного вихованця як умову розвитку колективного співтворчості; облік індивідуальних особливостей дітей щодо рольового місця у колективному взаємодії; управлінська режисура у постановці процесу колективної діяльності; комфортність перебування дитини в колективі однолітків.

Проаналізувавши деяких авторів, та зробивши певні висновки, щодо формування спроможності спільної діяльності здобувачів освіти, завдяки використанню вправ, тренінгів, занять тощо, вчитель може досягти певної мети, а саме:

- створює у класі єдину систему традицій та цінностей;
- проводить розмови з дітьми про дружбу, традиції, вимоги до спілкування у класі та поведінки у школі, основні риси дружного класу;
- запроваджує традицію зворотного зв'язку, коли наприкінці навчального тижня учні говорять про те, що в них вийшло, а що ні;
- створює ящик побажань;
- проводить походи та екскурсії на природу, пам'ятними місцями свого села;
- залучає до діяльності у класі дітей, які мають проблеми із комунікацією;
- заохочує у присутності класу всіх дітей за конкретно виконану ними дію чи позитивні вчинки.

Застосування ігрових технологій, що сприяють згуртуванню здобувачів освіти. Добре зарекомендували себе такі вправи-ігри та тренінги:

1) вправа «Зобрази емоцію», мета цієї вправи відпрацювання в учасників навчички прояву емоцій. Хід вправи: педагог роздає всім учасникам картки з різними емоціями і просить усіх, вільно рухаючись по колу, знайти собі пару й показати йому за допомогою пантоміми, тобто без слів, свою емоцію, а партнеру потрібно відгадати, що це за емоція;

2) вправа «Чого потребує дружба?», мета вправи полягає в тому, щоб сприяти усвідомленню учасниками власних очікувань від дружби, а також того, що вони можуть зробити для налагодження дружніх стосунків та їх збереження.

3) вправа «Один день із життя учня», на якому пропонується написати твір на тему звичайний шкільний день, але головне завдання домовитися між собою;

4) вправа «Груповий колаж», в якій учасники групи на ватман наклеюють принесений природний матеріал, вирізки з журналів, шматочки тканини тощо, зображуючи колаж-пейзаж на тему «Ми разом!» ;

5) вправа «Що сказати? що зробити?», метою вправи є відпрацювання навичок ефективного спілкування, вміння вирішувати проблемні ситуації у стосунках з протилежною статтю.

6) вправа «Порада», направлено на розвиток навичок вільного рівноправного спілкування між юнаками та дівчатами; формувати відповідальне ставлення до взаємин.

7) вправа «Я особливий і я себе поважаю», ця вправа вчить формувати в учасників відчуття власної індивідуальності, адекватної самооцінки. Розвивати самоповагу, вміння любити себе таким, який ти є.

Організація парної роботи з взаємними симпатіями і з діловими відносинами, що дозволяє підключити до колективного життя всіх учнів, максимально враховуючи їх індивідуальні можливості, потреби та мотиви.

Також для досягнення високого рівня спілкування здобувачів освіти, завдяки розвитку у психолого-педагогічній діяльності вчитель вчить вмінню: зрозуміти у спілкуванні позицію однокласника, виявити інтерес до особистості однокласника, володіння засобами невербального спілкування. Водночас, вчитель уміє: стати на думку учнів, створити обстановку довірливості та терпимості до іншої людини, володіти засобами, що посилюють організуючий вплив у порівнянні з оцінювальним впливом, і особливо дисциплінуючий вплив, прийняти учня незалежно від його навчальних успіхів та навчити цьому весь учнівський колектив, здійснювати демократичний стиль керівництва.

Вчитель повинен бачити значні та незначні успіхи кожного здобувача освіти у дорученій йому справі та вміло заохочувати його. Це можливо за допомогою системи диференційованих та індивідуальних завдань. Організаційна структура класу повинна створюватися на реальних потребах учнів та відображати характер їхньої спільної діяльності. Загальна діяльність дучнів, їх загальний простір існування призводять до того, що у класі певна система взаємовідносин, передусім, емоційно-виборчого плану. Класне співтовариство в сучасних умовах має розглядатися з погляду його потреби та корисності для особистісного розвитку дітей. Таким чином, запропоновані рекомендації можна використовувати у складному та багатоплановому процесі формування дитячого класного колективу.

При проведенні заходів можна використовувати наступні інтерактивні технології. Програму «Ігри на свіжому повітрі», яка включає комплекс вправ, що має на меті підвищити рівень згуртованості колективу учнів.

З використанням даного комплексу вправ вирішуються такі задачі:

- в учнів виробляються навички узгодження власних дій з діями однокласників, закріплюються навички співробітництва у спільній діяльності, мотивується їх бажання допомагати одне одному;
- закріплюються вміння учнів діяти відповідно до встановлених правил;
- формуються способи побудови позитивних відносин із членами сім'ї, закріплюються бажання надавати допомогу, піклуватися про оточуючих, виявляти повагу;
- формуються способи мовної комунікації, закріплюється розуміння те, що добрі слова допомагають робити добрі вчинки, що не можна лаятися, злитися, дратуватися;
- накопичується досвід практичних дій, що сприяють подолання негативних емоційних станів;
- у учнів розвиваються здатність аналізувати власну поведінку, порівнюючи її із загальноприйнятими правилами.

Застосування даного комплексу вправ забезпечує позитивний настрій

здобувачів освіти до активних дій, створює психологопедагогічні умови необхідні у процесі спілкування та колективної діяльності для розвитку особистості, а також процесів, що допомагають самоствердитись учням, допомагає виховати комунікативну культуру у учнів, а саме бажання та розум позитивно взаємодіяти у класному колективі.

Слід зазначити, що дружні, доброзичливі контакти у процесі спільної діяльності, постійне прагнення співпраці та прояв взаємодопомоги сприяють встановленню позитивного соціально-психологічного клімату у колективі.

Наведемо приклад практичного застосування деяких вправ.

Вправа «Мої цінності». Педагог роздає кожному учаснику аркуш А4 і запитує: як ви гадаєте, де або в чому зберігають цінності? (наприклад сейф, скриня, шкатулка, серце, душа тощо) й пропонує кожному намалювати це на аркуші. Далі треба записати або зобразити перелік власних важливих цінностей. На виконання завдання 5 хв. На наступному етапі учасники презентують свої напрацювання. Запитання для обговорення:

- про що ви думали, коли виконували це завдання?
- подивіться на зображення своїх цінностей. Чи можете ви сказати, які для вас важливіші, а які – менш важливі? Що це за цінності?

Після обговорення педагог робить висновок: «У світі безліч цінностей – матеріальних (речі, гроші, власність тощо), художніх (твори, мистецтва і літератури тощо), природних (світанок, моря, квіти, ландшафти), власне людських (сміх, краса очей, мужній вчинок).

Але цінність обов'язково виникає через оцінювання людиною інших людей, суспільства, ідей, предметів культури чи природи. Сама оцінка оцінка це – справа розуму людини, її смаку, вподобань, симпатій, потреб, цілей, ідеалів тощо.

Цінності формуються протягом усього життя – це своєрідний фундамент, на якому ми стоїмо і живемо. Саме тому одна з найважливіших цінностей – це здоров'я. Без цієї цінності людство вже давно б не існувало. Давайте про це

пам'ятати!»

Описана вправа має підвести учасників до усвідомлення особистих життєвих цінностей. Формувати відповідальне ставлення до життя.

Кожна проведена вправа в кінці передбачає проведення розмови, що має рефлексивні завдання. Здобувачі освіти повинні відзначити, що нового вони дізналися один про одного, що спільного є у кожного і які відмінності. Іноді учні переходять до обговорення та інших сторін життя один одного, ґрунтуючись на тому, що вони почули. Педагог у процесі цих обговорень стежить за тим, щоб загальний тон розмови мав позитивний настрій і навіть при виникненні незбігаючих точок зору, діти не переходили на вираження негативу, а намагалися бути терпимими до різних думок, прагнули довести дискусію, що розвивається, до позитивного завершення.

Вправа «Зірка привабливості». На початку вчитель пропонує учасникам поміркувати й визначити, що саме їх приваблює в інших – у дорослих, в однолітках. Відповіді учасників записуються на плакаті «Привабливість це - ...».

Після усіх відповідей вчитель аналізує записане і підсумовує, що все вказане умовно можна об'єднати у такі групи: фізична привабливість(сила, стрункість), комунікативна(вміння слухати, почуття гумору) привабливість характеру(веселість, уважність, доброта) та привабливість у схожості поглядів(цінності).

Далі вчитель прикріплює на плакаті заздалегідь підготовлену паперову зірку, на чотирьох променях якої записано види привабливості (фізична, комунікативна, характер, погляди).

Після цього педагог роздає учасникам аркуші А4 і пропонує створити «зірку привабливості» когось зі своїх друзів або «зірного образу», людини, яка вам подобається, а саме: записати на променях «зірки» те привабливе, що є у зрвнішності цієї людини, в її характері, в тому, як вона спілкується, чим вона близька вам.

На створення «зірок» – 5-7 хв. Після цього учасники за бажанням презентують свої «зірочки» у загальному колі. Усі зірки прикріплюють на стіну.

Так створюється галерея «зірок привабливості».

Мета цієї вправи полягає у тому, щоб сприяти усвідомленню учасниками того, які характеристики є привабливими, формувати розуміння, яка привабливість є найважливішою для людини.

Кожна з вправ розробленого комплексу має на увазі участь усіх членів колективу, проте це не означає, що учні не можуть відмовитись. Ці випадки допускаються розробниками з метою збереження в учнів позитивного настрою. Досвід проведення показав, що навіть ті діти, які спочатку не хотіли брати участь в іграх, виконуючи роль спостерігачів, згодом активно приєднувалися, відзначаючи у заключних бесідах, брати участь у грі було набагато цікавіше, ніж просто спостерігати.

Наступна вправа називається «Незвичайна історія». Класний керівник ділить клас на чотири групи. Учні на папері повинні написати будь-яке слово. Всі листи зі словами збираються і складаються разом, потім їх необхідно перемішати. Потім кожна команда повинна вибрати чотири слова і придумати історію, у якій використовувалися дані слова. Значимість вправи проявляється у активізації творчого початку учнів й у активізації умінь домовлятися друг з одним. Учні у межах своєї групи самі мають визначити жанр історії, кожна історія обов'язково має містити початок, розв'язку та логічний кінець. У процесі виконання завдання педагогу надається можливість побачити, хто з учнів поводить як лідер, а кому складно висловлювати свою думку.

Так як багато активних учнів при виконанні даного завдання, часто придушують інших членів групи, рекомендується проведення індивідуальних бесід з лідерами, з метою виховання у них вміння прислухатися до думки інших, бути терпимішими до інших точок зору. Педагог при поясненні гри повинен налаштувати дітей на розуміння того, що більша кількість учнів, які беруть участь в обговоренні, сприяє пошуку оптимальних рішень та впливає на швидкість виконання завдань. Іноді у процесі обговорення групах діти починають сперечатися, висловлювати категоричні міркування, що неспроможні знайти серед запропонованих варіантів подій, який би всіх

влаштував. У цих ситуаціях необхідне втручання ведучого-педагога, що запобігає розвитку конфлікту та допомагає учням дійти спільної думки.

Дані вправи найкраще сприяють у дітей формування навичок колективного співробітництва, які включають такі характеристики як: вміння вислухати іншого, бути терпимим до протилежної точки зору, вміти аргументувати своє бачення.

У процесі виконання вправ педагог має звертати увагу до здобувачів освіти, які займають лідерські позиції. Іноді члени колективу, які раніше не проявляли себе, розкриваються перед однокласниками з іншого боку, що допомагає їм підвищити власний авторитет і відчутти повагу однолітків. Слід зазначити, що створення ситуацій, що активізують потенційні здібності учнів, є необхідною умовою формування згуртованості учнівського колективу.

Прикладом подібної ситуації може бути «Абстракція». Учні одного класу поділяються на дві групи. Кожній групі видається папір та фломастери. Перед учнями ставиться завдання намалювати картину, при цьому необхідно використовувати геометричні фігури та лінії, лінії можуть бути криві та прямі. У процесі створення малюнка повинні приймати участь всі члени групи по черзі. Це завдання дозволяє виявити потенційні можливості кожного учня. Педагогу одразу видно лідерів груп, які одразу беруть на себе організаційні функції.

Необхідною складовою цієї вправи є показники злагодженості виконуваної роботи. У разі відсутності даних показників, або недостатніх їх проявів, група може не досягти результату, робота залишиться не виконаною. Після завершення практичного виконання малюнків, група має представити презентацію своєї роботи.

Даний етап вимагає прояви таких якостей учнів як вміння виступати перед аудиторією, вміння формулювати свої думки і демонструвати правильно поставлену мову, тобто проявити ораторські здібності, що має учень. Варто зазначити, що у групах, де робота була найбільш злагодженим процесом, спостерігалися найцікавіші результати, іноді вони демонстрували несподівані

підходи до творчої діяльності, виявляючи креативність, нестандартність мислення.

Згаданий комплекс вправ також має на увазі учнів такий чинник, як зміна обстановки. Займаючись не в класній кімнаті, а як варіант, в кабінеті психолога, в актовому залі, учням в деяких ситуаціях було легше розслабитися.

Процес формування класного колективу передбачає знайомство дітей з інформацією у тому, що оточуючі вимагають себе дбайливого ставлення. Читання літературних джерел, казок, аналіз прочитаного допомагає дітям усвідомити цінності позитивних доброзичливих взаємин у колективі однолітків й у сім'ї.

Вправа «Довіра» ставить собі за мету практично продемонструвати значущість моральних цінностей у процесі спілкування. Учні розташовуються у коло, руки витягнуті вперед. Експериментатор знайомить школярів із завданням: необхідно переміститися на протилежний бік класу, зберігши цю конфігурацію побудови. Педагог пропонує спочатку почати пересування повільно, з кожним разом збільшуючи швидкість.

Виконання цієї вправи безпосередньо залежить від рівня злагодженості дій всіх членів групи. Педагогу обов'язково необхідно контролювати процес виконання вправи, закликаючи учасників бути уважними, дбайливо ставитися один до одного, щоб уникнути травмування. Після гри необхідно провести бесіду, яка містить елементи рефлексії.

У процесі проведення розмови потрібно вислухати думку кожного учня. Класний керівник узагальнює сказане, підбиває підсумок: кожен йде життям своїм шляхом. Досягати своїх цілей потрібно, однак, немає необхідності в процесі досягнення цілей доставляти навколишнім дискомфорт, кривдити їх; оточуючі вас люди до яких ви дбайливо поставилися, швидше за все, поставляться до вас з розумінням і допоможуть, що наблизить вас до вашої мети. Прагнення бути кращим за інших часто може принести біль і незручність навколишнім людям. Про це варто пам'ятати.

Однією з визначальних складових процесу формування дитячого

колективу є розвиток комунікативних навичок в учнів. Вправа «Таємниця», покликана розкрити в школярів мовний потенціал та здатність ефективно взаємодіяти.

У процесі цієї вправи дітям має бути запропоновано зручно розташуватися в класі, що значно підвищує рівень комфорту учнів та допомагає зняти психологічний затискач від нав'язаних умов.

Педагог, підходячи до кожної дитини, кладе їй у долоню дрібний предмет, ведучий пропонує дітям вважати це їхньою таємницею. Природно діти зацікавлені тим, що отримали інші учні. Суть завдання полягає в тому, щоб учень спробував з'ясувати всім, що за предмет знаходиться у сусіда в руці. Учні можуть відчувати скруту, що неможливо підібрати потрібні слова.

Таким чином, ці рекомендації мають покращити рівень сформованості учнівського колективу, сполученості колективу, відносини між педагогом і учнями і самими учнями.

Висновки до розділу 3

Аналіз одержаних результатів проводився окремо за кожною методикою та виводився загальний рівень сформованості учнівського колективу. Після проведення методики Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», ми отримали середній рівень згуртованості. В свою чергу, методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі» (за Ф. Фідлером) використовується для характеристики психологічної атмосфери, що склалася у групі (колективі), застосовується діагностична шкала – опитувальник Ф. Фідлер. За цією методикою було отримано також середній рівень психологічної атмосфери в учнівському колективі. Методика Т. Лірі (ДМС) дозволяє виявити показники по двох основних факторах: домінування і дружелюбність. За отриманими результатами 19 респондентам властива адаптивна поведінка (63%), 8 респондентам – екстремальна поведінка (27%) і 3 респондентам патологічна поведінка (10%).

Таким чином, за трьома методиками ми виявили, що в учнів середній рівень сформованості колективу. Більшість учнів визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді заперечується; сфери відповідальності розподіляються дорослими, але діти переважно справно виконують свої функції; здобувачі освіти в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організовують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом; прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками; у класі зрідка виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно; спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання).

Оскільки після аналізу одержаних результатів, учні восьмого класу мали середній рівень сформованості учнівського колективу, було розроблено методичні рекомендації для вчителів, щодо формування учнівського колективу в умовах розвитку Нової української школи. Методичні рекомендації призначені педагогічним умінням, якими повинен володіти вчитель середніх класів, щоб ефективно розвинути процес формування учнівського колективу, тому що основним атрибутом звикання дитини до колективної діяльності в середній школі є незаперечний авторитет саме вчителя. Рекомендації змодельовані на підставі практичних прийомів роботи вчителя щодо формування учнівського колективу.

Наголосимо, вчитель повинен бачити значні та незначні успіхи кожного учня у дорученій йому справі та вміло заохочувати його. Це можливо за допомогою системи диференційованих та індивідуальних завдань. Організаційна структура класу повинна створюватися на реальних потребах дітей та відображати характер їхньої спільної діяльності. Загальна діяльність здобувачів освіти, їх загальний простір існування призводять до того, що у класі певна система взаємовідносин, передусім, емоційно-виборчого плану. Класне співтовариство в сучасних умовах має розглядатися з погляду його потреби та корисності для особистісного розвитку учнів. Таким чином, запропоновані рекомендації можна використовувати у складному та багатоплановому процесі формування учнівського колективу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити наступні висновки.

Відтак, учнівський колектив визначаємо, як групу учнів, об'єднану загальною соціально значимою метою, діяльністю, організацією цієї діяльності, має органи самоврядування, відрізняється морально-психологічною єдністю, поєднанням особистих і колективних інтересів, динамізмом життєдіяльності. Зауважимо, сформованість колективу є дуже важким явищем. Водночас, дослідники стверджують, що сформованість колективу визначається як характеристика, здатність групи чинити опір коли на групу виявляється негативний вплив із соціального середовища. Також, якщо колектив сформований колектив, тоді всі разом можуть підтримати один одного, направити, допомогти, знайти вихід з будь-якої складної ситуації.

Зазначимо, клас є постійним первинним колективом, який систематично об'єднує здобувачів освіти приблизно одного віку для спільної навчальної та позакласної роботи. В свою чергу, тимчасовими первинними колективами в умовах закладу загальної середньої освіти є різноманітні групи, колективи художньої самодіяльності тощо. В структурі виховного колективу велику роль відіграють органи учнівського самоврядування: учнівський комітет (рада), старости в класах, а також в гуртках художньої самодіяльності.

Аналіз наукової літератури показав, що сформований учнівський колектив допомагає виховувати здобувачів освіти, виявляє у них позитивні якості особистості, дружелюбність, відповідальність, активність, співпереживання, чуйність. Отож, перед класним керівником постає серйозне завдання, залучити до колективу якнайбільше здобувачів через спільну діяльність, враховуючи всі потреби, вікові особливості та індивідуальні якості кожного з них. Щоб підібрати необхідні методики та вправи для формування дружного колективу, педагог зобов'язаний провести діагностику, яка покаже рівень розвитку колективу та індивідуальні характеристики кожного окремого здобувача.

Наголосимо, що в умовах модернізації української освіти одним із

напрямків оптимізації навчального процесу у закладах загальної середньої освіти є його спрямування на демократизацію взаємовідносин викладача та здобувача освіти, що відображається в нових підходах до навчання: створенні сприятливої атмосфери співробітництва, зниженні монологічного викладу матеріалу та дублювання інформації, яка може бути отримана з доступних джерел і переходу до діалогізованого спілкування зі здобувачами в ході навчального процесу, інтенсифікації впровадження в навчальний процес активних методів навчання, які дають можливості для розкриття творчої особистості, розвитку ініціативи, активізації пізнавально-навчальної діяльності здобувача освіти.

Відтак, навчання у співробітництві розглядається як альтернатива традиційним методам та методикам (за рахунок запровадження особистісно-орієнтованих підходів). Саме завдяки впровадженню цієї технології підвищується рівень усвідомлення матеріалу, застосування його для розв'язання нових завдань.

В ході дослідження було виявлено, що саме застосування засобів інтерактивних технологій навчання забезпечує створення умов для: виявлення, задоволення та розвитку особистісно, соціально та професійно значущих потреб та інтересів здобувачів освіти; розвитку здібностей учнів, їх критичного мислення, креативності та мобільності; позитивного впливу на емоційну, вольову, інтелектуальну сфери особистості; реалізації культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого підходів в освітньому процесі; виховання відповідального ставлення до власної діяльності на основі рефлексії.

Емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення рівня згуртованості колективу здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти. З цією метою було використано методики: методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості», методика Ф. Фідлера «Оцінка психологічної атмосфери в колективі», методика Т. Лірі (ДМС).

Для виявлення згуртованості учнівського колективу було залучено 30 здобувачів освіти восьмого класу Олександрівського закладу загальної

середньої освіти Чорноморської міської ради Одеського району Одеської області. Першим етапом дослідження було проведене анкетування за обраними методиками та обробка їх результатів. Другим етапом було добірка вправ та рекомендацій направлених на позитивний вплив при формуванні учнівського колективу засобами інтерактивних технологій.

Аналіз одержаних результатів проводився окремо за кожною методикою та виводився загальний рівень сформованості учнівського колективу. Таким чином, за трьома методиками ми виявили, що у здобувачів освіти середній рівень сформованості колективу. Більшість учнів визнають загальні цілі, авторитет лідерів іноді заперечується; сфери відповідальності розподіляються дорослими, але діти переважно добре виконують свої функції; учні в основному задоволені життєдіяльністю класу, але не завжди охоче організовують та беруть участь у різноманітних заходах усім класом; прагнуть вільний час проводити з обраними однокласниками; у класі зрідка виникають конфлікти, які завжди вирішуються дітьми самостійно; спостерігається поділ на групи (обмежені групові уподобання).

Оскільки після аналізу одержаних результатів, здобувачі освіти восьмого класу мали середній рівень сформованості учнівського колективу, то нами було розроблені методичні рекомендації для вчителів, щодо формування учнівського колективу засобами інтерактивних технологій в умовах розвитку Нової української школи. Відтак, учитель повинен бачити значні та незначні успіхи кожного здобувача освіти у дорученій йому справі та вміло заохочувати його. Вважаємо, що це стає можливим за допомогою системи диференційованих та індивідуальних завдань, використанню різних вправ, тренінгів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башкір О. І. Теорія виховання : навчально-методичний посібник. Харків : ХНПУ імені Сковороди Г. С., 2016. 96 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
3. Бельчева Т. Ф., Ізбаш С. С., Бельчев П. В. Педагогіка. Практичний курс : підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів. Мелітополь : Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. 304 с.
4. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 240 с.
5. Виховна година «Колектив починається з мене». URL: <http://urok-fizik.at.ua>
6. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи. Житомир, 2003. С. 115-118.
7. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2013. 612 с.
8. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.
9. Волкова Н. П. Педагогіка : Навчальний посібник 4-те видання, стереотипне, Київ : «Академвидав». 2012. 616 с.
10. Гладун О. В. Учнівський колектив. погляди на формування та ефективну організацію, як передумову розвитку особистості. URL: <https://intkonf.org/ru/konf112014/925-gladun-o-v-uchnivskiy-kolektiv-poglyadi-naformuvannya-ta-efektivnu-organzacyu-yak-peredumovu-rozvitkuosobistost.html>
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с.
12. Джерело педагогічних інновацій. Педагогіка партнерства в практичній діяльності закладів освіти. Науково-методичний журнал. Випуск № 2(34).

Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2021. 144 с.

13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник. Київ : Академвидав, 2015. 352 с.

14. Духно Н. К. Організація методичної роботи. Частина 2. Харків : Основа, 2016. 96 с.

15. Етика ділового спілкування: взаємини в колективі. URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/en/diloviy-etyket/160-kerivnyk-pidlegliyi/657-etyka-dil-spilk-vzaemyny-v-kolek-tyvi.html>

16. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Чернігів, 2016. 608 с.

17. Інноваційні технології навчання : навч. посібн. для студ. вищих технічних навчальних закладів / відп. ред. Бахтіярова Х. Ш.; наук. ред. Арістова А. В. ; упорядн. словника Волобуєва С. В. Київ : НТУ, 2017. 172 с.

18. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.

19. Інтерактивні технології на уроках трудового навчання : методично-практичний посібник. Полтава : ПОІППО. 2007. 120 с.

20. Інтерактивні технології: теорія та методика : посібник для викладачів ПТУ, коледжів та всіх тих, хто цікавиться застосуванням інтерактивних технологій у навчальному процесі задля його вдосконалення / Пометун О. І. та ін. Умань-Київ. 2008. 94 с.

21. Коваль І. В. Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науковопрактичної Інтернет-конференції. Мукачево : МДУ, 2018. 287 с.

22. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Копаниця О. В., Малхазов О. Р. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів : Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281

с.

23. Корнійчук В. В. Розвиток міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці. Збірник наукових праць РДГУ. 2013. №1. С. 162-164.

24. Короленка В. Г. Педагогічні науки : наук. журн. / Полтав. нац. пед. Ун-т імені Короленка В. Г. 2021. Вип. 78. с. 199.

25. Концепція «Нова українська школа». (2016). URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch2016/konczepczyia.html> (дата звернення: 10.09.2022).

26. Кузьмінський А. І., Омеляненко С. В. Настільна книга класного керівника : навч. метод. посібник. Київ, 2012. 262 с.

27. Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Слово, 2014. 440 с.

28. Лякішева А. В. Проблема групової згуртованості: аналіз наукових досліджень. Вища школа. Науково-практичне видання. 2013. № 5 (107). С. 93-103.

29. Мальцева О. І. Кіберсоціалізація як особливий вид соціалізації особистості. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. 2020. № 2(333). Ч. 2. С. 190-199.

30. Мельничук С. Г. Педагогіка (Теорія виховання): навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 288 с.

31. Моделі підготовки майбутнього вчителя до Нової української школи: колективна монографія / І.В. Барбінова, В. В. Барбінов, А. В. Барбінова та ін.; за ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : Астроя, 2021. 407 с.

32. Наконечна М. Інтерсуб'єктна взаємодія в малих соціальних групах. Проблеми сучасної психології. Випуск 43. 2019. С. 191-199.

33. Нестеренко С. С. Сутність феномена «учнівський колектив». Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. 2017. № 6 (119). С. 62-67.

34. Партнерство в освіті. Практика взаємодії у контексті освітньої

діяльності на шляху розбудови Нової української школи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2022. 140 с.

35. Підласий І. П. Продуктивний педагог : настільна книга вчителя. Харків : Вид. група «Основа», 2010. 360 с.

36. Піскова О. Формування колективу в сучасній середній загальноосвітній школі. Актуальні питання природничої науки та освіти : наук.-практ. конф. студ., магістр. : зб. наук. пр. студ. Харків : ХНПУ, 2017. Вип. 10. С. 57-59.

37. Порохня Л. А. Учнівський колектив як важлива складова учнівського середовища. 2015. С. 67-74.

38. Проект Закону України “Про освіту” №3491-д від 04.04.2016. Дата оновлення 21.10.2022. [URL:https://ips.ligazakon.net/document/JH2OZ7LA](https://ips.ligazakon.net/document/JH2OZ7LA) (дата звернення: 28.10.2022).

39. Психологія тимбілдингу : навчальний посібник / Шаполова В. В. та ін. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 92 с.

40. Реалізація Концепції «Нова українська школа» в умовах інноваційного освітнього середовища: матеріали фестивалю інновацій / уклад.: Н. А. Поліщук. Луцьк : Волинський . ІППО, 2019. 160 с.

41. Руденко Л. Міжособистісні стосунки як чинник соціального становлення особистості. Наукові записки УКУ. 2014. Ч. 4 : Педагогіка. Психологія, вип. 1. С. 198-207.

42. Сараєва О. Дитячий колектив: психолого-педагогічний вимір проблеми. Людинознавчі студії. Серія : Педагогіка. 2015. Вип. 31. С. 281-292.

43. Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 березня 2018 року, м. Суми). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 284 с.

44. Учнівський колектив і його роль у формуванні особистості. URL : <http://referatu.net.ua/newreferats> (дата звернення: 19.08.2022).

45. Чайковська І. А. Формування предметних компетентностей учнів старшої школи засобами інформаційно-комунікативних технологій. Вісник Черкаського університету. 2012. № 13. С. 134-138.

46. Черв'якова Н. І. Педагогіка партнерства як основа формування інноваційного освітнього середовища нової української школи. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. 2019. №1 (324). Ч. 2. С. 287-294.

47. Чорній М. М. Формування міжособистісних взаємин в учнівському колективі підлітків як умова створення психологічно безпечного освітнього середовища. Молодий вчений. 2018. № 2 (54). С. 650-652.

48. Шахіна І. Ю. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних сервісів у навчанні. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наукових праць. Вінниця, 2014. № 37. С. 513-517.

49. Швай О. Л., Швай К. В. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою сучасних інформаційних технологій. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наукових праць. Вінниця, 2015. № 41. С. 161-164.

50. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі: навч.- метод. посіб. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

51. Gladun M., Sablina M. Сучасні онлайн інструменти інтерактивного навчання як технологія співробітництва. Електронне наукове фахове видання “Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету”, 2018. №4, 33-43.

52. URL: <https://vcf.vn.ua/test-liri-diagnostika-mizhosobistisnix-vidnosin-dmo/> (дата звернення: 15.07.2022).

53. Small Group Communication. Forming and Sustaining Teams. Jasmine Linabari, Ph.D. 2021.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика Сішора «Вивчення індексу групової згуртованості»

Групова згуртованість – надзвичайно важливий параметр, що показує ступінь інтеграції групи, її згуртованості в одне ціле, - його можна визначити за допомогою методики, яка складається з 5 запитань та декількома варіантами відповідей на кожне з них. Відповіді кодуються в балах згідно з приведеними у дужках значеннями (максимальна сума балів – 19, мінімальна - 5).

I. Як Ви оцінили б свою приналежність до колективу?

1. Відчуваю себе її членом, частиною колективу (5).
2. Беру участь у більшості видів діяльності (4).
3. Беру участь в одних видах діяльності і не беру участі в інших (3).
4. Не відчуваю, що є членом колективу (2).
5. Живу й існую окремо від неї (1).
6. Не знаю (1).

II. Перейшли б ви в інший колектив, якщо була б така можливість (без зміни інших умов)?

1. Так, дуже хотів би перейти (1).
2. Скоріше, перейшов би, ніж залишився (2).
3. Не бачу ніякої різниці (3).
4. Скоріше за все, залишився б у своєму колективі (4)
5. Дуже хотів би залишитись у своєму колективі (5)
6. Не знаю. (1)

III. Які взаємовідносини між членами Вашого колективу ?

1. Кращі, ніж у більшості колективів (3).
2. Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2).
3. Гірші, ніж у більшості колективів (1).
4. Не знаю (1).

IV. Які у Вас взаємовідносини з класним керівником ?

1. Кращі, ніж у більшості колективів (3).
2. Приблизно такі ж, як і у більшості колективів (2).
3. Гірші, ніж у більшості колективів (1).
4. Не знаю (1).

V. Яке ставлення до справи (навчання тощо) у Вашому колективі?

1. Кращі, ніж у більшості колективів (3).
2. Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2).
3. Гірші, ніж у більшості колективів (1).
4. Не знаю (1).
5. Рівні групової згуртованості:

15,1 балів і вище - висока;

11,6 - 15 балів - вище середньої;

7 - 11,5 - середня;

4 - 6,9 - нижче середньої;

4 та нижче - низька

Методика «Оцінка психологічної атмосфери в колективі»

Показник	Прояв (у балах)								Показник
	1	2	3	4	5	6	7	8	
дружелюбність									ворожість
згода									незгода
задоволеність									незадоволеність
продуктивність									непродуктивність
Теплота									холодність
співпраця									неузгодженість
взаємна підтримка									недоброзичливість
захопленість									байдужість
цікавість									нудьга
успішність									безуспішність

Обробка результатів

Відповідь по кожному з пунктів оцінюється зліво направо в діапазоні від 1 до 8 балів. Чим лівіше розташовано знак +, тим нижче бал та сприятливіша, на думку того, хто відповідає, психологічна атмосфера в колективі. Підсумковий показник коливається в межах від 10 (найбільш позитивна оцінка) до 80 (найбільш негативна) На підставі індивідуальних профілів створюється середній, який і характеризує психологічну атмосферу в колективі.

Методика Т. Лірі (ДМС)

Інструкція. Вам будуть представлені судження, що стосуються характеру людини, його взаємин з оточуючими людьми. Уважно прочитайте кожне судження і оцініть, чи відповідає вона Вашому уявленню про себе.

Поставте на бланку відповідей знак " + "проти номерів тих визначень, які відповідають Вашому уявленню про себе, і знак" - " проти номерів тих тверджень, які не відповідають Вашому уявленню про себе. Намагайтеся бути щирим. Якщо немає повної впевненості, знак " + " не ставте.

Після оцінювання свого реального "Я" знову прочитайте всі судження і відмітьте ті з них, які відповідають Вашому уявленню про те, яким Вам, на Вашу думку, слід було б бути в ідеалі".

Якщо необхідно оцінити особистість когось іншого, то дається додаткова інструкція: "Таким же чином, як і в перших двох варіантах, дайте оцінку особистості Вашого начальника (колеги, підлеглого: 1. "Мій начальник, такий, який він є насправді"; 2. "Мій ідеал начальника").

Методика може бути представлена респонденту або списком (за алфавітом або у випадковому порядку), або на окремих картках. Йому пропонується вказати ті твердження, які відповідають його уявленню про себе, відносяться до іншої людини або його ідеалу.

Обробка результатів

На першому етапі обробки даних проводиться підрахунок балів за кожною октанте з допомогою ключа до опитувальником.

Ключ

Авторитарний: 1 - 4, 33 - 36, 65 - 68, 97 - 100.

Егоїстичний: 5 - 8, 37 - 40, 69 - 72, 101 - 104.

Агресивний: 9 - 12, 41 - 44, 73 - 76, 105 - 108.

Підозрілий: 13 - 16, 45 - 48, 77 - 80, 109 - 112.

Підпорядковується: 17 - 20, 49 - 52, 81 - 84, 113 - 116.

Залежний: 21 - 24, 53 - 56, 85 - 88, 117 - 120.

Доброзичливий: 25 - 28, 57 - 60, 89 - 92, 121 - 124.

Альтруїстична: 29 - 32, 61 - 64, 93 - 96, 125 - 128.

На другому етапі отримані бали переносяться на діаграму, при цьому відстань від центру круга відповідає числу балів по даній октанте (мінімальне значення - 0, максимальна - 16). Кінці таких векторів з'єднуються і утворюють профіль, що відображає уявлення про особистість цієї людини. Окреслений простір заштриховується. Для кожного подання будується окрема діаграма, на якій воно характеризується за вираженості ознак кожної октанты.

На третьому етапі за допомогою формул визначаються показники по двом основним параметрам «Домінування» і «Дружелюбність»:

$$\text{Домінування} = (I - V) + 0,7 \times (VIII + II - IV - VI)$$

$$\text{Дружелюбність} = (VII - III) + 0,7 \times (VIII - II - IV + VI)$$

Таким чином, система балів з 16 міжособистісним змінним перетворюється в два цифрові індекси, які характеризують уявлення суб'єкта за зазначеними параметрами.

У результаті проводиться аналіз особистісного профілю - визначаються типи ставлення до оточуючих.

Інтерпретація результатів

Підрахунок балів ведеться окремо для кожної оцінюваної особистості.

Показником порушення відносин з певною особою є різниця між уявленнями людини про нього і бажаному його образі в якості партнера по спілкуванню.

Максимальна оцінка рівня - 16 балів, але вона розділена на чотири ступені вираженості відносини:

0-4 бали - низька:	адаптивна поведінка
5-8 балів - помірна:	
9-12 балів - висока:	екстремальна поведінка
13-16 балів - екстремальна:	до патології поведінка

Текст опитувальника

Поставте знак «+» проти тих визначень, які відповідають вашому уявленню про себе (якщо немає повної впевненості, знак «+» не ставте).

1. Інші думають про нього прихильно
2. Справляє враження на оточуючих
3. Вміє розпоряджатися, наказувати
4. Вміє наполягти на своєму
5. Має почуття власної гідності
6. Незалежний
7. Чи здатний сам подбати про себе
8. Чи може проявити байдужість
9. Чи здатний бути суворим
10. Строгий, але справедливий
11. Може бути щирим
12. Критичний до інших
13. Любить поплакатися
14. Часто сумний
15. Чи здатний проявити недовіру
16. Часто розчаровується
17. Чи здатний бути критичним до себе
18. Чи здатний визнати свою неправоту
19. Охоче підпорядковується
20. Поступливий
21. Шляхетний
22. захоплюються і схильний до наслідування
23. Поважний
24. Той, хто шукає схвалення
25. Чи здатний до співпраці
26. Прагне ужитися з іншими
27. Доброзичливий, доброзичливий

28. Уважний і ласкавий
29. Делікатний
30. Чи схвалює
31. Чуйний до закликів про допомогу
32. Безкорисливий «
33. Чи здатний викликати захоплення
34. Користується повагою у інших
35. Має талантом керівника
36. Любить відповідальність
37. Упевнений в собі
38. Самовпевнений і напористий
39. Діловитий і практичний
40. Любить змагатися
41. Строгий і крутий, де треба
42. Невблаганний, але неупереджений.
43. Дратівливий
44. Відкритий і прямолінійний
45. Не терпить, щоб їм командували
46. Скептичний
47. На нього важко справити враження
48. Образливий, делікатне
49. Легко ніяковіє
50. Не впевнений в собі
51. Поступливий
52. Скромний
53. Часто вдається до допомоги інших
54. Дуже шанує авторитети
55. Охоче приймає поради
56. Довірливий і прагне радувати інших
57. Завжди люб'язний в обходженні

58. Дорожить думкою оточуючих
59. Комунікабельний і пристосування
60. Серцевий
61. Добрий, вселяє впевненість
62. Ніжний і м'якосердий
63. Любить піклуватися про інших
64. Безкорисливий, щедрий
65. Любить давати поради
66. Справляє враження значущості
67. начальницького - владний
68. Владний
69. Хвалькуватий
70. Надутий і самовдоволений
71. Думає тільки про себе
72. Хитрий і розважливий
73. Нетерпимий до помилок інших
74. своєкорисливих
75. Відвертий
76. Часто недружелюбний
77. Озлоблений
78. Скаржник
79. Ревнивий
80. Довго пам'ятає образи
81. Схильний до самобичування
82. Сором'язливий
83. Безініціативний
84. Лагідний
85. Залежний, несамостійний
86. Любить підкорятися
87. Надає іншим приймати рішення

88. Легко потрапляє в халепу
89. Легко потрапляє під вплив друзів
90. Готовий довіритися кожному
91. прихильний до всіх без розбору
92. Всім симпатизує
93. Прощає все
94. Переповнений надмірним співчуттям
95. Великодушний, терпимо до недоліків
96. Прагне протегувати
97. Прагне до успіху
98. Чекає захоплення від кожного
99. Розпоряджається іншими
100. Деспотичний
101. Сноб (судить про людей за рангом і особистим якостям)
102. Марнославний
103. Егоїстичний
104. Холодний, черствий
105. Уїдливі, глузливі;
106. Злісний, жорстокий
107. Часто гнівливий
108. Байдужа, байдужий
109. Злопам'ятний
110. Проникнуть духом протиріччя
111. Упертий
112. Недовірливий і підозрілий
113. Боязкий
114. Сором'язливий
115. Відрізняється надмірної готовністю
116. М'якотілий
117. Майже ніколи і нікому не заперечує

118. Ненав'язливий
119. Любить, щоб його опікали
120. Надмірно довірливий
121. Прагне здобути прихильність кожного
122. З усіма погоджується
123. Завжди доброзичливий
124. Всіх любить
125. Занадто поблажливий до оточуючих
126. Намагається втішити кожного
127. Піклується про інших на шкоду собі
128. Псує людей надмірної добротою